پەراوێزخستن و پەراوێزخراو ئەدەب و ڕۆشنبیری بە نموونە ... سمکۆ محەمەد

لەرووی زمانەوانییەوە، پەراوێز واتە پشتگوێ خستن و گرینگی پێنەدان وەکو ماتریالێکی لاوەکی و دەرکراو لەبازنەیەکی دیاریکراو، یان دوورخستنەوە و کوژاندنەوەی ڕۆشنایی لەسەر ئەو شتە، یان ئەو کەسە لەو چوارچێوەیەی کە مافی هەیە خۆی نمایش بکات، لە ئاستی دەوڵەت و نەتەوە و شار و کولتوور و ئایین و ڕۆشنبیریشەوە، کردەیەکە لەژێر کۆنتڕۆڵی گروپێك لە دژی گرووپێکی دیکە، یان لەدژی کەسێك دەکرێت، یان کردەیەکە بۆ سنووردار کردنی چالاکی کەسێك لە سنوورێکی فراوانتر، ئەم زاراوەیە لەهەموو دونیادا موناقەشەی فکری لەسەر دەکرێ، هەندێکجار گەیشتۆتە ئاستەی کە ئامانجی پشت پەراوێزخستنەکەش ئاشکرا دەکرێت.

کەسی پەراوێزخراو کێیە؟، کێ و چۆن کارێکتەری چالاك لەهەموو کایە و سێکتەرەکان پەراوێزدەخرێت؟، یان چۆن دەوڵەت یان شار یان کولتوور پەراوێز دەخرێت لەلایەن دەوڵەت و شار و کولتوورە ناسراوە بەهێزەکانەوە؟، کارێکتەری پەراوێزخراو ئەو کەسەیە کە بەهۆی تواناکانی یەوە یان بە هۆکاری ئەوەی گوتارە ئەدەبی و ڕۆشنبیرییەکەی و توانا پیشەییەکانییەوە ڕۆشنایی لەسەر لادەبرێت و کارێك دەکرێت کە خوێنەر و موتابەعە کارەکانیشیان بۆوایا نبە تواناکانیان لاوازبێت میشیل مارسۆن یەکێك لە توێژەرانی ئەم بوارەیە و توێژینەوەیەکی هەیە لەسەر هەموو ئەو کارێکتەرە چالاکانەی ئیتالیا و ئامریکا و هتد، ئادیتا ئەدێبکومار .

سەبارەت بەقەوارەی دەوڵەت و شار و کولتوور و ئایین و هتد، دیسان هەمان پێچەوانە کردنەوەی هاوکێشەیەکە، لەرێگەی گشتەوە یەکێك لەوانە پەراوێز دەخەن، تا ئەو جێگەیەی کە نزیك دەخرێتەوە لە سێنەوەی لەسەر نەخشەی دونیا، ئەم بابەتە هێندە دیاردەیەکی بەربڵاوی کۆمەڵایەتی و سیاسی یە کە بۆتە دیاردەیەکی هەستپێکراو لە دونیادا مشتومڕی جددی لەسەر دەکرێت، ئادیتا ئەبکومار توێژەری ئەم بابەتانەیە و پێیوایە (مەسەلەی پەراوێزخستنی وڵاتانی دەست و پێ سپی و نا بەرهەمهێن لەلایەن ولاتانی پیشەسازییەوە، گەیشتۆتە ئاستێك کە فەرهەنگی کۆمەڵایەتی و کولتوورەکەشیان پەراوێز بخرێت، لەوەش واوەتر ئەوەیە کە قەناعەتیان بە خەڵك بەگشتی و

هاونیشتیمانی وڵاتەکانیش بەتایبەتی درووست کردووە کە لەنێو خۆشیان بابەتێکی چینایەتی بخوێنن و یەکتری پەراوێزبخەن، تاکو گروپێك ئینتیما بێ ئەو کردەیە بکات و ئەوانی تر پەراوێز بخەن و ببنە قوربانی بێ ئەوانەی دژنە پێشەوە و دەبن بە چینی سەردەست).
داریوشی شایگان بیرمەندێکی فارسە و لە فەرانسە دەژیا. ساڵی 2018 کۆچی کردووە. کۆمەڵێك کتێبی هەیە لە بارەی شارستانییەتەکان و شوناس و ڕۆشنبیر و هتد. لە کتێبی ئاسیا لەبەرامبەر خۆرئاوادا، باس لە ئێران وەکو دەوڵەت و کۆمەڵگەی ئێرانی دەکات کە لەسایەی دژی نە ئەمیان نە ئەویاندا بێ هەموو کایەکان لەپەراوێزدا دەژین، مەبەست لە (نەئەمیان و نە ئەویان)، ئەوەیە کۆمەڵگەیەکی نە دیموکراسی و نە دژە دیموکراسییە و نە لایەنگیری کۆمۆنیستە و نە سەرماسەداری وەکو مالیزیاو تایلاند و تایوان و سەنگافور و هتد، چونکە بەهۆکاری سیاسەتی خۆ بەدوورخستن لە مەحفەلی نوودەوڵەتی، هەموو کارەکانی ناناسرێن، بەردەوام بوونی ئەم حاڵەتە وەکو پرنسیپێکی کولتووری و ئایینی و زمان، هیچ ئیمتیازێکی نەداوە بە کارێکتەری ڕۆشنبیری فارسی زمان لەتەواوی دونیادا، لەمەش خراپتر ئەوەیە کە خۆیان بوون بە کەرەستەیەك بێ بە کەنارخستنی بەشێك لە ئایین و کەلتوور و شارە دورە دەستەکانیان، لەوانەش بە ئیدیۆم کردنی زاراوەی لادێی و نەزان و هتد، پەراوێزبوونی کۆریای باکور یان وڵاتانی ئامریکای لاتینی و هتد.
ئەم بابەتە لەکوردستان بەهۆی تاکەهەندی بیرکردنەوەوە بێ شارەکان و کارێکتەرە چالاکەکان، مەسەلەکە بچوك کراوەتەوە و لەزەینی خۆیان و خەڵکدا، لەجوغزی زنێکدا ڕەهەندی زیاتری پێدراوە، بۆیە بەئاشکرا شار و شارچکەکانی تر، کراون بە قوربانی شارێك تاکو پێشەوایەتی فەرهەنگێکی شارستانی پێبدرێت و ببێت بە خاوەنی ئەو شوناسە، بێ ئەوەی خۆشیان بەو وەهمەوە بیکەن بە واقیع و بێن شارەکەمان بونیادنەری ڕۆشنبیرییە و لەسەرووی شارەکانی دیکەوەیە، لەکاتێکی شارستانشینی و کارێکتەری ڕۆشنبیری هیچ پەیوەندییەکی بە دژی کۆمەڵایەتی و جوگرافیاوە نییە، یان ئەوەی هیچ پەیوەندیی بە پەروەردەی شارێکەوە نییە کە وەکو کارگەیەك چاوی لێبکرێت و ئەو بەرهەم و مارکەیە بەرهەمبهێنێت، ئێکتافیپاز لە کوێرە گوندێك گەورە بووە، کەچی کارێکتەرێکی ناسراوی ئەدەبیاتە لەدونیادا،
نموونەی پەراوێزخستنی چەند کارێکتەری ناسراوی ناو ئەدەب، سەلمێنەری ئەو ڕاستییەن، کە ئەلبێر کامۆ نۆبڵی ئەدەبی وەرگرت و لەڕاستیدا مافی نیکۆز کازانتزاکی بوو وەریبگرێ، بە ئەرنجامی ئەوەبوو کە کامۆ لەگەڵ شەپۆلە سیاسییەکە دەڕێشت و دەیزانی لەنێو ئەو مەحفەلە گەمە بکات و بە ڕەمانی (مرۆڤی یاخی)، نۆبڵی وەرگرت

کە دژایەتی کردنی بزووتنەوەی چەپ بوو، لەکاتێکدا دێخەکە لەخزمەتی ئەدەبی واقیعی و سۆسیالیستی بوو لەدونیادا،
ئەمەش بێ مەحفەلی سیاسی و ئەدەبی جیهانی کەرەستەیەکی بە نرخ بوو، بێیە ئەو خەباتەکە بە ئەلبێر کامێ دراوە، لە رێژهەباتیش نەجیب مەحفوز لەجیاتی محمود دەروێش خەباتەکەی وەرگرت، هەروەها لەجیاتی (یەشار کەمال) کە لاگیری بزووتنەوەی چەپ بوو، (ئۆرهان پامۆك) خەباتەکەی وەرگرت، چونکە لاگیری مەسەلەی نەتەوە پەرستی تورکی و سەرمایەداری بوو، مارکیز لە وتارێکدا باس لەوە دەکات کە بۆرخیس لەبەرامبەر سەردانی لاوگۆستۆ پینۆشیت کردووە و لەوێ وتارێکی نا سەرکەتووانەی پێشکەش کردووە، گوتوویەتی (من ئەوە نیم سەرکی ئەجەنتین ئەو شەرەفەم پێببەخشێت، لەکاتێکدا لە چیلی و لە ئەرجەنتین و ئۆرگوای، هەوێ بێ رزگارکردنی ئازادی دەدرێت)، لەکاتێکدا دوو نووسەری ئینگلیز هەبوون بێ کێبەرکێ لەگەڵ بۆرخیس بێ وەرگرتنی جائزە، ئەوانیش ئاژاوەیان درووست کردوو و وەریان نەگرت، مارکیز دەڵێ، نهێنی کارەکە ئەوەبوو کە شوێنی وەبەرهێنانەکە بێ پوێ لەبار نەبوو، نهێنییەکی تر ئەوەبوو کە زۆربەی پیسەکان دەیانگوت سەرمایەداری وەزیفەیەتی بێ بەدەستهێنانی زۆر و زیو لە ئەفەریقا، بێیە جائزە مژینی خوێنی خوێنی کێلەکان بوو، نهێنی سێهەم ئەوەبە کە جەنگی جیهانی هاتە پێشەوە، بێیە ئەوانەی کە لایەنگری هیتلەر بوون، تاکو جەنگ مابوو وەریان نەگرت، دوای ئەوە چرچل وەریگرت، ئەویش بەو هێیە بوو کە کێنتاکتی هەبوو لەگەڵ زانکۆکان و یەکێتی سۆڤیەت، ساڵی 1958 بۆریس باسترناك وەکو شاعیرێك دەبوو نەبێ وەربگرێت، بەڵام بەهۆکاری ئەوەی نەبێ ئیعتیبارێکی سۆڤیاتییە، بێیە رەتی کردووە و بە ئیستفزازی زانی، دواتر درا بە میخاییل شۆلۆخۆف). لە وڵاتی میسر رەجا نەقاش کە پێشنیار کردنی بێ خەڵاتی باشترین نووسری عەرەبی رەتکردووە و بێ بەها تاهیری بەلایەق زانی، کەچی دواتر درا بە نەبیل سەعد ئەردەش، بێیە بەگشتی رۆشنبیر و نووسەرەکانی ئەو سەردەمە دوایان کرد دەوڵەت دەستوەربداتە ئەو کارە، کەچی رۆمانووسێك بەناوی ئیدریس عەلی بە ئاشکرا گوتبووی (من زیاتر لە سی ساڵە زۆر پێویستیم بە خەلاتی هاندان هەبوو، چونکە بردنەوەم هەموو ژیانمی دەگۆڕێ) ئەمە باشترین دانپێدانانە لەلایەن نووسەرێکەوە کە موستەهەق بووە و وەرینەگرتووە، لەکاتێکدا قسەیەك هەیە دەڵێت (نووسەرە نا شایستەکان زۆرتر بوون لەو نووسەرانەی کە شاستە بوون بێ خەڵات) کەشارێك دەکرێت بە پایتەختی رۆشنبیری و هەموو شوناس و توانای کارێکتەرەکان بەگشتی دەدرێت بە خەڵکی شارەکە، ئەمە بەخاتری ئەوە نییە بێردێك لە شارەزایانی فەرهەنگی ئەو هەرێمە بیری لێبکەنەوە و

هەڵەنەکەن، تاکو ئەو کارتە ببەخشن، بەپێچەوانەوە بێ ئەوەیە کە شەرعییەت بدرێت بە هەوڵێر وەکو شارێك خاوەنی شوناسی سێنتەری بڕیاری سیاسی و ئابوری و دیبلۆماسی بێت، ماناشارەوەکەشی ئەوەیە کە بڕیار لەسەر ئەوە دراوە هەوڵێر سیمایەکی سیاسی و ئابوری هەیە، سلێمانیش سیماکەی ڕۆشنبیری یە و هیچی تر، لەهەردوو بارەکەدا غەدر لە توانای خەڵکی هەوڵێر و کەرکوك و ئەوانی تر کراوە وەکو فەرهەنگ، بێ سیاسەتیش غەدر لە توانا و بەشداریکردنی خەڵك کراوە لە سیاسەت و ئابوری و سێکتەرەکانی تر، لەحاڵێکدا ئەمە بڕیارێکی ڕەهای ناجێرە، شار و سەنتەر و کەنار خاوەنی ئەو جۆرە شوناسە ڕۆشنبیرییە نیین، چونکە ئێکتافیوپاز لە کوێرە گوندێك بوو، ڕەسوڵ هەمزەتێف خاوەنی کتێبی داغستانی منە کە لە دوو بەرگ پێکهاتووە و فەلسەفە و کولتووری وڵاتێکی بەخوێنەری فرە زبان ئاشنا کردووە، لە کەنار شارێکی داغستان دەژیا، عەرەبی شەممێ خاوەمی چەندین ڕمانە لە ئەرمینیا لەکەنارێك دەژیا، نالی خێ خەڵکی سلێمانی نەبوو، بەڵکو خەڵکی شارەزوور بوو، شێخ ڕەزای تاڵەبانی خەڵکی گەرمیان بوو، سافی هیرانی خەڵکی هیران بوو حاجی قادری کۆیی و مەلای گەورە خەڵکی کۆیە بوون، پرسیارەکە ئەوەیە ئەگەر بەو پێوەرەبێت، هەموو ئەو شارچکانە سەنتەرن؟، کەواتە کێ و چ شوێنێك کەنارە.

ئەم جەنگی شار و خێ بەسەرنتەرکردن و بەکەنار خستنەی لە نەوەدەکانەوە بووە بە باوی فەرهەنگی و شانازیشی پێوەدەکرا، دوو ڕەهەندی وەرگرتووە، یەکەم کوشتنی توانای ئەوانی تر و بەخشینی بە توانای کەسانی تری ناشایستە، دووهەم خوێقاندنی دەخەکی چینایەتی و دەسەنەخوارکردنی پێگەی هونەری و کولتووری و ڕۆشنبیری کۆمەڵك خەڵك لەپێناو جەنگێکی نادیار، یان جەنگێکی نموونەیی، ئەمەش بە پاڵپشتی سیاسەتێکی دیاریکراو کرا بەواقیع لە زەینی خەڵکدا، لەکاتێکدا ئەم سیاسەتە هێندەی زیان بوو بە نەتەنەوە و خەڵکێك، هێندە قازانج نەبوو بە نەتەوەیەك و شارێك.

لەم سوچەوە دەمەوێ ئەو دیاردەیە وەکو دووجار پەراوێزخراو بخوێنمەوە، ئەمە تێوانینێکی ئەخلاقییە بەرامبەر بەئەویتری وێنەی خێت، پرسیارەکە ئەوەیە خاوەنی ئەم بیرکەیە خاوەنی چ شارستانییەتێکی مێژوویە لە ناوچەکە؟، ئایا ئەم پەراوێزخستنە چ نەفعێکی فەرهەنگی هەیە بێ نەوەیەکی دیکە تاکو شانازی پێوە بکات؟، جە لەوەی لەمدوایەدا نەوەیەك بەنمیچە پەروەردەیەکی نوکتەبازییەوە کە لەکارەکانی عەلادین سەجادی وەرگیرابوو، بەبێ هیچ بەهایەکی ڕۆشنبیری و کۆمەڵایەتی، بەناوی کرانەوەی کۆمەڵایەتی و بەناوی خاوەندارێتی کۆمەڵك کارێکتەری ڕۆشنبیری یەوە، هەروەها بەچاوی سووك تەماشای شارگەلی دیکەی کوردستانیان و

دانیشتوانەکانیان دەکرد، تەنها بەهۆی ئەوەی کارێکتەری دیاری فەرهەنگی لە شارێك هەیە، یان تەنها بەهۆی ئەوەی سیاسەتی شارەکەی دژایەتی ئەو سیاسەتە دەکات کە لەشارێکی ترە و یان لەشارێکە چارەنووسی دیار نییە، ئەم دیارەدیە جەنگێکی دەروونی بوو نەك توانا لە سێکتەرەکانی دیکە، هەروەها پەرچەکرداریش بوو دژی جوگرافیایەکی دیکە بەبێ ئەوەی بیر لەوە بکرێتەوە ئەو جوگرافیایەش بریتییە لەپارچەیەکی گرینگ لە جوگرافیا گەورەکەی خۆی کە هەڵگری ئەو شوناسەیە، لەبیربردن و ڕێگەنەدان بەلەدایکبوونی پرسیارێکی وەها، بابەتێکی سەتحی و ئاسایی نەبوو بەسەر زارەکی پەخش کرابێت، بەڵکو تێوەگلانی هەموو تواناکان و هەموو کارێکتەرە ڕۆشنبیر و نا ڕۆشنبیرەکانیش بوو، تاکو بەگشتی ببنە شاهید بەسەر دۆخێکەوە لەزەمنێکی دیاریکراو، ئامانجەکەش بێ خزمەتی ئەدەب و مەعریفە نەبوو، بەڵکو بێ خزمەتکردنی سیاسەتێکی دیاریکراو بوو، بێیە خوێندنەوە و موتابەعەکردنی تەشکیلی و شانۆ و فیلم و دراما و هتد، گەڵا بێ پەیداکردنی پوێ بەهەر نرخێك بێت.

بەشێکی زۆری دەرهێنەر و کارێکتەرە سەرەکییەکانی فیلم و درامای کوردی، خەڵکی شاری کەرکوك بوون، ئەوان خاوەنی سێ زمانی زیندوو بوون، تەنها لەبەر ئەوەی خاوەنی شوناسی جوگرافیای خۆیان نەبوون، هەمو توانا و پاداشتەکانیان بێ شارێکی تر گەرایەوە، ئەم پەراوێزخستنە

1: سعاد العنزی. المهمشون فی الادب. مجله العرب الکویتیه. 2013
2: دارویش شایگان. ئاسیا لەبەرامبەر خۆرئاوادا. وەرگێران بێ کوردی. شۆرش جوانرۆیی. مامەند ڕۆژە. وەزارەتی ڕۆشنبیری. خانەی وەرگێران. 2004
3: ئادیتا ئەبکومار. مفهوم الاقصاو. ترجمه بپینه ابراهیم.
4: هیپم حسین. کاتب سوری. ادب الهوامش. مجله العرب 2018 \
5: احمد ندا. أدب المهمشین بین النخبه والصعالیك. مجله مقالید مغرب 2011
6: مجله افاق عربیه. العدد 6 1983
7: مجله اخر ساعه. 2009

ئـــاتەئیزم و بـــزوتنەوەی دژی ئـاینی-3- دیمـانە لەگەڵ محسـین ئیبراهیمی

وەرگێڕانی:کاوە عومەر

بەشی سێهەم

سیامەک بەهاری:لە بەشی پێشوی ئەم دیمانەیەدا سەبارەت بە پێکهاتنی ئاتەئیسم لە ڕۆژئاوا وسەردەمی ڕۆشنگەری گفتوگۆمان کرد.لێرەدا سەرنج دەخەینە سەر ئاتەیسمی ماركس وڕۆخنەکانی لە ئاین کە نزیکەی نیوسەدە پاش شۆڕشی فەرەنسیە. ئەگەر ڕێگە بدەیت لە جیاکردنەوەی ڕۆخنەی ماركس لە ئاین لەگەڵ ڕۆشنگەرەکاندا دەستپێبکەین.

موحسین ئیبراهیمی:ماركس بەزاری قوڵی خۆی لە خودا لەتەمەنی ٢٣ساڵیداو لە تەزی دوکتۆراکەی خۆیدا لەبارەی جیاوازی لەنێوان فەلسەفەی سروشتی دیموکراسی و ئیپیگەریدا ڕاگەیاندوە. لە پێشکی کورتی ئەم نامەیەدا بەستایشەوە ناوی دیمار دەهێنێت کە لەئەفسانە یەنانیەکاندا ئاگری لەبارەگای زئۆسی خودای خوداکان دزیوەو بە مرۆڤی بەخشیوە.دەخشە بەو دروشمەی پرۆمیسەس کە وتبوی:"من لە وگازندەی خوداکان بیزام"وە ئەوی وەک بەرجەستەترین خودانەس وگیانبەختکردوی ڕۆژهەری فەلسەفی"ناودەهێنێت.ماركس ئەم نەفرەتەی لە "خوداکان"دواتر لە زەویدا،لەمەیدانی خەباتی چینایەتیدا،لەو جەگایەدا بەشوێن گازندەی خوداکان دەگەڕێت کە دەچەتە بەرژەوەندی گازندەی ئاغا وسوەتان ودەسەڵات و خاوەن سەرمایەکان و دەیکەنە ئەرک و ئەنجام.شەڕی فکری و ڕۆخنەگرانەی ماركس لەگەڵ خوداکان لە ڕۆخنە ڕادیکاڵەکانی لە ئاین،سەرچاوە مێژویی و چینایەتیەکەی،هەکارەکانی بەرهەمهێنان ودوباوە بەرهەمهێنانەوەی،وە سەرئەنجام لەبارودۆخی ژگاری یەکجاری ئینسان لە ئاین دەرئەکەوێت. ماركس وەک بیرمەندێکی بزوتنەوەی چینایەتی کرێکاران لە دژی بارودۆخی کۆیلایەتی خۆی و کەمەگە،دەچەتە دژایەتی دواین شێوازی دەسەڵاتی چینێک لە دژی چینێکانی تر.هەر ئەم،ڕۆخنەی ماركس لە ئاین وئاتەئیسم ئەوی جیاکردوە لە ئاتەئیسمی ماترياليستی پێش خۆی،ئاتەئیسم سەدەی هەژدە.

لە ئاستێکی شرۆڤەیی بنەڕەتی تردا ئاتەئیسمی سەدەی هەژدەیەم یاخی

بونی فکری و فەلسەفی نوێنەرانی فکری چینی بەرژوازیە لە دژی بیروبۆچوون وئەخلاقیاتی گونجاو لەگەڵ پێوەندیە کۆنەکانی فیئودالیزمدا.هەر بەوشێوەی کەلە مانیفێستدا ئەنگراوەتەوە لەگەڵ لەناوچونی دونیایی کۆندا ئاینە کۆنەکانیش لەناوچون وە بەسەر مەسیحیەتدا سەرکەوتن و دواتر لە سەدەی هەژدەدا شەی بیروباوەڕی پشکۆوتوخوازانە لەگەڵ باوەڕی مەسیحیەت هاوکات لە ناو خەباتی مەرگباری بەرژوازی شەشگەڵ لەگەڵ کەمەگەی فیئودالیدا دەچوە پش.لە سەدەی هەژدەهەمدا باوەڕی پێوەندیدار بە ئازادی ئەندەشە وئاین،ەنگدانەوەی دەسەڵاتی ئازادی و ململانێکان بوو لەمەیدانی باوەڕکاندا لە کاتێکدا ئاتەئیسمی مارکس دەرخستنی خەباتی هەمەلایەنەی چینی کرێکار بوو کۆنەک تەنها لە دژی هەموو پاشماوە و بنکەوتوە فکری وکلتوری و ئاکاریە بەسەرچوەکان بەڵکو لەدژی بەرژوازی پێی نایە مەیدان.

هەر ئەم پایە کەمەایەتی-چینایەتیە جیاوازە کەمەڵە فاکتەرێکی هەنایە ناو ئاتەئیسمی کەمەنیستی مارکس لە سەدەی نۆزدەدا کە نایدەتوانی لە ئاتەئیسمی بەرژوازی سەدەی هەژدەدا پەیدابێت.بە نمونە،هەرچەند مارکس وئەنجلس ودواتریش لینین ەنزیکی زەریان دادەنا بە دەورونەخشی ەشنگەری سەدەی هەژدەهەم لەدژی ئاین کە بەهۆزەوە پشنیاری وەرگەڵان و وبەاوکردنەوەی فراوانی نوسراوەکانی ئەوانیان لەناو چینی کرێکاردا دەکرد،بەڵام بە ەزگاری تەواو لە ئاین هەرگیز پەیان وانەبوو کە ئەوانە بەس بن لە ەوانگەی ئەوانەوە بەزگاری یەکجاری لە ئاین ئەبێت ئەو بارودۆخە لەناوبەریت کەپەوستی بە ئاینە.

مارکس لە لە سەردەم و بارودۆخکدا ەخنە لە ئاین دەگرێت کە چینی کرێکار هەموو بەرژوازی لە ئەورپادا خستبوە مەترسیەوە"ئازادی بیرکردنەوە"و بەرگری لە"ئازادی ویژدان"ئیتر ترسناک بوو بە بەرژوازی."بەیار بوو ئازادی وژدان" ەگا بە تەکشکاندنی ەگریە هزریەکانی بەردەم سەرمایەداری بکاتەوە لە دژی کەمەگەی فیئودالی بەیاربوو ئاتەئیسمی ەشنگەرکانی بەرژوازی دەست وباڵی خودا ونوێنەرکانی سەرزەویشی ببێن لە دەستەوەردانیان لە کاروباری سەرمایەی لەکاتی گەشەکردندا.لەو جەگەیەدا کە چینی کرێکار بوبو بەهەڵەشەی سیاسی،پەیوەندی نیوان بەرژوازی ئەوروپا ونوێنەرە فکریەکانی بونە هاوتیرە لەگەڵ ماترياليسم وئاتەئیسمیشدا. بەوتەی ئەنگلس بەرژوازی فەرەنسەو ئەمانیا ەگایەکی تریان لە بەردەمدا نەبوو جگەلەوەی "بە هەراوهوریا ئازادی بیرکردنەوە ئازادبکات،هەر وەکو ئەوەی کە لاوەک جگەرەیەکی لەسەر لەوی داناوەو دەچێتە سەر

تەختەبانی ناوکەشتی ولەگەڵ یەکەم ڕۆجوندا بەناو دەریا کۆنترۆڵی لەدەست ئەدات، بەبەندەنگی جگەرەکەی بەداگرساوی فڕێدەداتە سەرزەوی."بزوتنەوەی چینی کرێکار ئەو تۆفانەبوو کە بەرژوازی لوتبەرزی ئەوروپای توشی سەرگێژکرد و ناچارکرد بوو بە دەربەینی پەشیمان بونەوە لەو گاڵتەکردنەی بەخودا.ئەنگلس بەوشەوە وێنەی بارودەخی ئاتەئیست وڕۆشنگەرەکان لەو قوناغەدا دەکەشت."تەنانەت لەو جێگایانەش کە چارەیەکیان نەبوو خەشیان ئەو کارەیان دەکرد.بەرژوازی فەرەنسا ڕۆژانی هەینی گەشتیان نەدەخوارد وە بەرژوازی ئەڵمانی ڕۆوەسمەکانی یەکشەمانی پرەتستانەکاندا لەسەر کورسییەتایبەتەکانیان دادەنیشتن.ئەوانە نەوانیان لەگەڵ ماترياليسمدا تەکچوە".

دەتوانی بڵێیت لەهەر لە سەردەمی ماركسیشدا خەبات لە دژی ئاین کەوتبوە سەرشانی ئاتەئیسمی کۆمۆنیستی چینی کرێکار.شتێک کەلە سەردەمی لینینیشدا بەڕادەیەکی بەرچاوتر ئەبوبەوە ئەمە بەتەواوەتی لە ئەستۆی کۆمۆنیزمدایە.ئەگەر ماركس وئەنگلس ئەمە زیندو بونایە بەچاوی خۆیان ئەیان بینی کە چۆن ئاین بەدەست بەرژوازی ونوێنەرە فكریەکانیەوە چۆن بوتە خوێناویترین وتیکدەرترین و وێرانکەر وەسیلەی سیاسی لەبەرامبەر مرۆڤایەتی و چینی کڕێکاردا و زەربەی زەری گەورە دەدات لەخەباتی بزوتنەوە پیشکەوتوخوازەکان و ڕەوەندی خەباتی چینی کرێکار.بوتە جانەوەرێک کە جگە لە بزوتنەوەی چینی کرێکاری بەتوندی ڕەکخراو هەچ بزوتنەوەیەک دەرقەتی نایەت.

بەپێچەوانەی ڕۆشنگەرانی سەدەی هەژدەیەم،ماركس کاتێک باسی پایەکانی ئاین و بەتایبەتی بارودەخی بەرهەمهێنانەوەی دەکات لە کۆمەڵگەی چینایەتیدا سەبارەت بە نەزانی ئینسان لە بەرامبەر سروشت و ترسان لیی،دەوری تەکەبازە پیشەیەکان لە دارشتنی ئاین زیاتر دەڕوات.ئیتر بەرهەمهێنانەوە و بەردەوامی ئاین لە زهنیەتی کۆمەڵایەتی جەماوەری خەڵکدا لەبنەڕەتدا کۆمەڵایەتی وسیاسی و چینایەتیە.پەیوەست بە بارودۆخێکە کە ئینسان لە خۆیی و تواناکانی نامەدەکات و لەژێر دەسەڵاتی هێزە بێگانە بەهێزەکاندا ئەسیرن.ئاین بینینێکی بەتەواوەتی سەرەوخوارە لە دونیاو کۆمەڵگە،لە پەیوەندیەکانی بەرهەمهێنان و کۆمەڵایەتی وسیاسیە.یان دەتوانێن بڵێین کە ئاین ئاوژەیی دەرونی دونیایەکە کە هەموو شتێک تێیدا سەرەوخوارە.ئاین هەموو شتێک لەسەر سەر ڕادەگرێت هەوەک چۆن لە دونیای واقیعیشدا هەموو شتێکی سەرەو خوارە. وە لەگەڵ ئەم بینینەدایە کە تەواوانینی ماركس بە ڕێگای ڕزگاری لە ئاینیش بە شێوەی ڕیشەیی جیاوازە لەگەڵ ڕێگا چارەی ماترياليستە ڕۆسنگەرەکانی

سەدەی هەژدەیەمدا. بە ڕزگار بون لە ئاین تەنها وشیارکردنەوە لە دژی خورافەت و لەناویاندا خورافەتی خودا بەسنیە. ئەبەت زەمینە کەمەایەتی و ئابوری و چینایەتی ئاین لەناو بەریت. ئەبەت دونیا لەسەر شوێنی خۆی دانەت.

سیامەک بەهاری: فاکتەرە ئەسەی وبناغەییەکانی ڕەخنەی مارکس لە ریشەکانی ئاین و زەمینەکانی بەرهەمهێنانەوەی کامانەن؟

محسین ئیبراهیمی: ڕەخنەو هەڵویستی مارکس بەرامبەر ئاین لەئاستەکی شیکاری جیاوازدا لەبابەتە بەناوبانگەکانی سەردەمی لاوەتی وەکو" پیشەکی ڕەخنە لەمافی هەگە"،"سەبارەت بە مەسەلەی یەهود"،'دەستنوسە ئابوری-فەلسەفیەکان"،"خەزانی پیرەز" و "ئایدەلەژی ئەمانی"ڕەنگیانداتەوە.لە ئاسارە پەیوەنیدارەکانی بەڕەخنە لە ئابوری سیاسی وەکو گرەندرەسە و کاپیتالیش دەتوانیت پەیبەریت بەو ڕیشە ئابوریانە بە بەرهەمهێنانەوەی خەشباوەی ئاینی لە شەوازو چوارچەوەی نوەدا بەردەوامی ژیانی ئاین دەخسێنەت.

مارکس لە لاپەڕەی یەکەمی مەمان"پیشەکیەک لەسەر طرخنە لە فەلسەفەی هەگە"دا سەبارەت ڕیشەی پەکهاتنی ئاین و پەیوەندی بەرامبەر یەکی ئینسان وئاین ڕایدەگەیەنەت کە" ئینسان ئاین دروست دەکات،ئاین ئینسان دروست ناکات". "لەبەرداە ئەگەرچی ئینسان سەربەخە لە پەگەی لە بەرهەمهێنان و ئابوری،ئینسان سەربەخە لە پەگەی چینایەتیەکەی جەگای مەبەستە بەڕام هەر لەبەرداو لەو ئاستە گشتیەشدا پرسیار ئەوەیە کە کام ئینسان و بەچی ئینسان ئاین دروست دەکات.؟ئاین بەشەکی جیانەکراوە نیە لە ویژدان و هەست و وشیاری ئینسان لە هەموو شوێنەکان وهەموو کاتەکاندا.ئاین لایەنیکی ئەزەلی وئەبەدی نیە لە ژیانی ئینساندا.ئاین،خە وشیاری وبەئاگاتنەوەی ئینسانە لەخەی کە یان هەشتا خەی ناناسەوە وەیان خەی ونکردوەتەوە".
" ئینسان ئاین دروست دەکات،ئاین ئینسان دروست ناکات".هەرچەندە ئەمە وەک حوکمەکی دابەاو دەتە بەرچاو بەڕام مارکس هەر لەو ئاستە دابەاوەی باسکەش بە ڕاوەستان لە تەگەشتنی گشتی ئینسان زیاتر دەوات وسەرنجی دەوات بە ئینسان لە دونیای واقیعیدا،ئینسان لە پەیوەندیە کەمەایەتیەکاندا،ئینسان لە سیاسەت و دەوەتدا."ئینسان"،جیهانی ئینسان،دەوەت وکەمەگەیە.ئەم دەوەت وئەم کەمەگەیە ئاینیان دورست کردوە،ئاینەک کە ئاگایی سەروبنە لە دونیا،بەچی ئەودونیایانە هەوەگەاون.چەن وبەچ مانایەک دەوەت وکەمەگە جیهانیکی هەوەگەاون؟دواتر لە ڕەخنەی مارکس لە ئابوری سیاسی،ئەم،"ونکردنکردنەوە"کەلە ڕواەتدا دەستواژەیەکی گشتی

ودابەاوە لە لەکدانەوەکەی وردا بە پەگەی چینی کرەکار لە نیزامی سەرمایەداریدا باس دەکرەت.
لە"دەستنوسە ئابوری وفەلسەفیە"کاندا لەباسی کاری نامەدا کاتەک قسە لەبارەی پەیوەندی کرەکارو بەرهەمی کارەکەی دەکات یەکسەر بەراوردی دەکات بە پەیواندی نەوان ئینسان و خودا.ئەم بەراودکردن دوو ەوی هەیە.هەردوکی-کاەا و خودا-ئینسان خەی دروستی کردون بەەام ئینسان لەهەردوکیاندا ئینسان لەژەر کەنترەەی دروستکراوەکانی خەی کاەاو-خودا-دایە. کرەکار وەکو شتەکی نامە پەیوەندی هەیە لەگەە بەرهەمی کارەکەیدا.شتەک کە بەهەر ئەندازەیەک فراوانترو بەهەزتر دەبەت هەر بەوئەندازەیەش کرەکار لاوازترو خاەی تر دەبەتەو.لە قەەمەەی ئاینیشدا هەرهەمان شت ەودەدات.بەر هەر ەادیەک خودا بەهەزتر ئینسان لاوازتر؛بەهەر ەادیەک خودا پە تر ئینسان خاەی تر؛هەرچەندەک خودا داناتر،ئینسان نەزانترە و سەرئەنجام وەک ماركس دەەت"ئینسان هەرچەند زیاتر کاتی خەی بە خودا تەرخان بکات کەمتر بایەخ بەخەی ئەدات".
لە کاپیتاەدا،ماركس بەم شەوەیە ئینسانی کرەکار لە پەیوەندیە کاەاییەکانی سەرمایەداریدا بەراورد دەکات لەگەە پەیوەندیە ئایندا.لە پەیوەندیەکانی کاەادا پەیوەندی نرخی نەوان کاەاکان واتە بەرهەمی کار"شتەک نیە جگەلە پەیوەندیەکی دیاریکراوی نەوان ئینسانەکان".لەسەر ئەو بەوایەی کە کاەاکان" بەرجەستەکەرەوەی کاری ئینسانەکانن ئەتوانن وەکو نرخەکان لەگەە یەک ئاەوگۆیان پە بکرەن.بەەام لە ەوانگەی ئینسانەکانەوە پەیوەندی کاەاکان "شەوازی خەیاەی و گومانی پەیوەندی نەوان شتومەک لەخەی دەگرەت".لە قەەمەەوی ئایندا چ ەوئەدات؟خوداکان کە خەیان دەستکراوی زەینی ئینسانن بە شەوەی"ەوخساری جانەوەرەکی خەبەەوەبەر "دەرئەکەوەت.ەوخسارەکی باوەە بەخە،سەربەخە و پشت بەخە بەستو"کە هەم لە نەوان خەی وهەم لەنەوان خەی و جەری ئینساندا پەیوەندی دروست دەکات.
لەژەر سایەی پەیوەندیەکانی سەرمایەداریدا،زەرینەی هەرزەری کەمەگە بەردەوام ژیان لە مەترسی ونائارامی لە داهاتو و بژیویان بەسەردەبەن.چاوگەانەکی کورت بە کارنامەی هەر ئەەەی دونیایی سەرمایەداریدا بەەاستی مەترسیدارە.مەودای نائەمنی ئابوری و ترس لە تارمایی بە کاری وبە سەرپانایی وبرسەتی ومردن بەهەی بە دەرمانی وبە خەراکی و تەکدانی خەرای ژینگە وشەەو تیرەر زەرینەی زەر کەمەگەی لە مەترسی بەردەوامدا ەاگرتوە.ترسان لەوەی کە چینی دەسەەاتدار سود لە بەکارهەنانی نمونەی زەوی کەەراو بە بەاوکردنەوەی مەیلی زیان بەخش بە مرەقایەتی وەکو ناسیەنالیسم و

ئەلبەتە وەشاندنی تەوی ئاین وچینینەوەی.

ئاین کە خەی بەرهەمی ئەم دونیا پیچەوانەیە دەوری چیە؟چ کارەک ئەنجام ئەدات؟لەبنەتدا کاری پاساو دانی ئەو سەروخواریەیەو وشیاوکردنی بەرگەگرتنیەتی.مارکس دەڵێت"لەژیکی باوە" مەتی ئەخلاقی' یە کەیەتی"ئارامکردنەوە و پاساودانیەتی.

ئەم دەستەواژەی مارکس زەر بەناوبانگە"ئاین تلیاکی گەلانە"بەام ئەبەت ئەو خەکە پەویستان بە تلیاک بەت هەتا ئاین دەوری تلیاکیان بە بگەت،ئەو خەکەئەبەت لەدەستی شتەک هەبەت وە پەنا بە تلیاک ببات.ئەبەت بە دەردەک ئازار بچەژەت هەتا پەنا بە ئارام بونەوەی ببات نە تلیاک .مارکس لە دەربەینەکانی پەش ئەو ستەیەدا بە چەند ستەیەکی زەر بەهەز ئاماژە بەو"پەویستیە"دەکات"... ئاین ئاهی بونەوەرەکی ستەم لەکراوە،هەستی جیهانی بە هەستە،و گیانی هەلومەرجەکی بە گیانە." ئاین تلیاکی گەلانە
هەر ئەمە ژمارەیەکی زەر کەناەی ئاسمانی چ لە جیهانی ئیسلام لەدراودا و چ لە ەژئاوادا خەریکی فرەشتنی تلیاکی ئاینن بەشەویەکی ەکخراو.تەنانەت لە دونایی بەناو سیکەلاردا بەتایبەت لە ئەمریکا ئەوانجەلیە خەتەنەرەکان"بونەوەرە ستەم دیدەکان"بەپشت بەستن و پەنابردن بە خوداو مەسیح و معجیزەو خورافات ئارام دەکەنەوە هەتا هەم لە تاەانیەکانی ئەم دونیا بە ئاگایان بکەن و ە خەبات و تەکەشانیان لەم دونیایەدا لە بەرنامەیاندا نەهەن. وە ئەبەت ماوەتە ئەوەی چەند دراوەکی داهاتەکەشیان بکەنە باخەئان.
هەر لیەردا ئەوەش ەونبکەمەوە کە کەمەگە لەبەرامبەر هەرشی ئایندا هەرگیز پاسیف نەبوە وە لە دونیای هاوچەرخدا بە شەویەکی باشترە نیە.لەیەنەکی گرنگی هەوەی ئینسان بە گەیشتن بەئازادی وخەشگوزەرانی و کەرامەتی ئینسانی وەستانەوەی کاریگەرە لەبەرامبەر هەرشی ئایندا.لەم ساەانەی دوایدا کاریگەریە بەهەزکانیمان بینی لە هەموو جیهاندا.

سیامەک بەهاری: بنەماکەنی ەخنەی مارکس سەبارەت بەزگاری لە ئاین چیە؟ەخنەی هەزری؟ەخنەی کەمەایەتی؟هەر دوکی؟ پەداگریەکانی کامرکس کامانەن؟

موحسین ئیبراهیمی: ئەگەر چی مارکس وەستانەوە لە خوداکان وخورافاتی ئاینی و هەروەها ئاینی رەکخراو بە گرنگ دازانیت وە بەم مانایە

هەم بەرگری لە هەرشی هزری ڕەشنگەرەکانی سەدەی هەژدە بە سەر ئاینی ڕەکخراوو، مەسیحیەت وخودا و هەم هەنگاوەکانی کەمەنەی پاریس لە دەست کەتاکردنی کڵێسا بەڕام هیشتا بە گەیشتن بە ئازادی تەواو لە ئاین بە کافی نازانەت.وەڕامی مارکس بەم پرسیارە بشت بەستوە بە ڕوانینی ماترياليستی وچینایەتیەکەی نەک تەنها سەبارەت بە ڕیشەی ئاین بەڵکو بەتایبەت ئەو بارودۆخە واقیعی مادیەی کە ئاینی لە شەوازی جوارەوجەردا بەرهەم دەنەتەوو بەری ئەداتە گیان و ڕۆح ئەیسەپینەت بەسەر کەمەڵگەدا.

مارکس لە " پەشەکی ڕەخنە لە فەلسەفەی مافی هەگەل دا" ئەڵێت؛خەبات لەگەڵ ئاین خەباتی تاڕاستەو خەیە لەگەڵ جیهانەکدا کە ئاین بەن وبەرامە مەعنەویەکەیەتی."بەڕام بە بەتەواوەتی سینەوەی ئەم" بەن و بەرامە"مەعنەویە لە زەینی ئینساندا مارکس پەشنیاری خەناتی ڕاستەوخە لەدژی ئەو جیهانەخەیدا دەکات. لە ڕواندەئە مارکسەوە ئەگەر ئینسانەکان "خەش نەتی واقیعیان"هەبەت" خەش بەختی خەیاڵی"لە زەینی ئینساندا جەگایەکی نابەت؛ئەگەر"بارودۆخەک کە پەویستی بە خەشباوەڵی هەیە "لەناو ببرەت "خەشباوەڵیش"بە بارودۆخەکە لەنەو دەچەت.وەلەکەتایدا ئەگەر"دونیای پە ئازار بگەڕەت ئاین کە" خەمانەی پیرەز"یەکەیەتی و بەیارە ئەو ئازارە بکاتە شتەکی قابیلی بەرگەگرتن. لەناو بچەت .ئەبینین چەن لە ڕوانگەی مارکسیشەوە خەبات لە دژی ئاین کە ڕەشنبیرانی سەدەی هەژدەهەم زەر بەهەز بەرەو پەشیان دەبرد پەویستە وە هەم خەباتی ڕاستەو خە لەگەڵ زەمینە مادیەکانی بەردەوامی ئایندا ناتوانیت وەک ئاتەئیستەک خەبات لە دژی ئاین و خورافات بەریتە پەشەوە و پەت وابەت ئیتر کاری ئاین تەواو بوە وە لەلایەکی تریشەوە ناتوانیت بە خەبات لەگەڵ خورافاتدا بەهەند وەرنەگریت و دەست لەسەر دەست داتەت و چاوەڕوانی ڕزگار بون بیت لە کەمەڵگەی چینایەتی بکەیت بەم پاساوەی کە ڕزگاری لە ئاین بەسراوەتەوە بەڕزگاری زەمینەکانی دوبارە بەرهەم هەنانەوەی ئاین .

مارکس بەم شەویە درەژە بە باسەکەی ئەدات "...ڕەخنەگرتن لە ئاین، تەوەهوم لە ئینساندا دەسریتەوە ئەشە ئەو وەک ئینسانی پاک بەوەو لە تەوەهوم لەگەڵ وشیاریە بە گەواوەکەیدا بیربکاتەوە، مامەڵەبکات،وە ڕاستیەکانی لە شوەنی خەی دانیت؛هەتا بەڵکو وەکو خەری ڕاستەقینە بەدەوری خەیدا بسوڕێتەوە."لەرەدا ئەمەش لەگەڵ پەگەی گرنگی تەبلیغ و لە قاودان لەدژی ئاین و ڕامایینی ئاین لە ڕەخنەی مارکسدا بەرەوەوین.بەڵام ئەم ئەم دەستەواژانە لە وەک دەرئەکەوەت ئەو مانایە ئەدەن کە گەڵانکاری لە

فکرکاندا،گۆانکاری لە دەرونی ئینسان،گۆانکاری لە تەوانینی ئینسان لابردنی تەوەهوم لە ئینساندا لە ڕەگای ئاینەوە دەتوانێت گۆانکاری لە ڕاستیەکاندا دیاری بکات وە ئەوەی کە سینەوەی ئاین لە ڕەگەی خەباتی هەزریەوە دەتوانرێت پەگەی ناوەندیتی ئینسان مسۆگەر بکات وە مرۆڤایەتی بکاتە خاوەنی کەرامەت و ئازادی و ئیرادە. بەڵام مارکس دەمودەست ئەوەش زیاد دەکات کە"ئاین تەنها خەرەکی خەیاڵییە کە ئینسان هەتا ئەو کاتەی بەدەوری خەیدا نەسوڕێتەوە، بەدەوری ئەودا ئەسوڕێتەوە"ئەوجا پرسیارەکە ئەوەیە کە چی بکرێت بە ئەوەی ئینسان خەی ببێتە تەوەرەی خەی.ئینسان بەدەوری بیرکردنەوەو وەهمەک کە دروست کراوی خەیەتی دورنەخاتەوە.دیل و شکستخواردوی ئەم وەهمە نەبێت.ڕەشنگەریە لە دژی ئاینە کە ئینسان پەش دەخات بە ئاستیکی ئاوەها یان بارودەخیکیتر پەویستە بە ئەوەی کە ئینسان بە ئاستەکی ئاوەها گەشە پەیدات؟ چۆن بارودەخ و چۆن گۆانکاری و کام مەیدانانە پەویستن؟

باسەکەی مارکس ئەوەیە کە ئینسان ئەبێت لە بارودەخەکدا بێت پەویستی بە "خەرەکی خەیاڵی" نەبێت.مارکس لە کتێبەکدا "سەبارەت کەشەی جولەکە"لەدوو ئاستدا بەشوێن وەڵام ئەو پرسیارەدا دەڕوات.هەم ڕوبەڕو بونەوە لەگەڵ ئاین،سنوردارکردنی ئاین و پاشەکشە پێکردن ولەکەتایدا ئازادکردنی دەوڵەت لە ئاین ویان جیاکردنەوەی ئاین لە دەوڵەت(هەمان سیکۆلاریزەکردنی پەیوەندیە سیاسیەکانی کەمەگەڵ)جەگا مەبەستیتی وە هەم ئەوەی کە ئەو ئاستە لە ئازادی لە ئاین هەشتا ناتوانێت جەگای "خەری خەیاڵیی"خودا بدات بە خەری ئینسان خەی.ئەبێت هەلومەرجی واقیعی ئینسان بگۆڕێت بە ئەوەی کە بتوانێت دەسەڵات وئازادی وئیرادەی ژیانی خەی ڕەکبخان.

لە یاداشتەکدا لەژێر ناوی خاوەندارەتی تایبەت وکەمەنیزم"(دەستنوسەکان...)قسە لەوە دەکات کە نامەبونی ئاینی" لە قۆناغەوی ئاگایی وژیانی دەرونی ئینسانیدا ڕوئەدات لەکاتەکدا کە نامەبونی ئابوری مەیدانی ڕاستەقینەیە"بەو ئاکامە دەگات کە" دەرچون لە نامەبون هەردوو لایەنەکە دەگرێتەبەر". بەڵام قوەی باسەکەی مارکس ئەمەیە کە دەڵێت ئاین لە پەنای خەزان ،دەوڵەت، یاسا،ئاکار،زانست و هونەر پەیڕەوی لەیاسا گشتی و ئابوری دەکات.ئەوانە هەموو شەوازو چوارچەوەی دەرونی،کلتوری و سیاسی نامەبونی ئینسانن لە خەی.ئەمانە هەمویان بە خاوەندارەتی تایبەتەوە گرەدراون کە خەی نیشانەی مادی و بەرچاوی ژیانی ئینسانی نامە بوە.مارکس بەو نەتیجەیە دەگات کە بە ڕزگاری لە هەموو ئەم شەوازەی لە خە نامەبون لە ناویاندا ئاین ئەبێت لە بنچینەی ئەم لەخەنامەبونە ڕزگار بیت.ئەبێت لە خاوەن دارەتی تایبەت واتە"واتە

هەنانە دەروەی ژیانی ئینسان لەژێر خاوەندارێتیدا"ڕزگار بێت.دەرچون لە خاوەندارێتی تایبەت مەرج وزەمینەی مادی"دەرچونە لەهەر جۆرە لەخەنامەبونەک".مەرج وزەمینەی"گەڕانەوەی ئینسان لە ئاین،خێزان،دەوڵەت وهیتر بە بونی ئینسانی واتە بە بونی کەمایەتی خۆی"یەتی.ئاشکرایە کە لەسەرمایەداریدا ئەم"گەڕانەوەی ئینسانە بە بونی ئینسانیەکی"لە ڕەگەی دەرچون لە پەیوەندیبنیاتنراوەکان لەسەر بنەمای کاری بەکرێ ،دەرچون لە خاوەندارێتی بەهای زیادە لەلایەن خاوەننانی وەسائیلەکانی بەرهەمهێنان و لە یەک وتەدا هەوەشانەوەی کاری بەکرێ مەیسەرە.
ماركس لەدرێژەی ئەو خاڵانەی باسکران،بە چەند ڕستەیەکی کورت لەسەبارەت بە جیاکردنەوە پەیوەندی ئاتەئیسم و کەمەنیسم قسەدەکات کە شوێنی خۆیەتی کە بەگرنگ وەریانگرین:"کەمەنیزم هەر لەسەرەتای کارەوە(ڕەبەرت ئون)لەگەڵ ئاتەئیسمدا دەست پێدەکات بەڵام لەسەرەتاوە بەهیچ شێوەیەک کەمەنیسم نیە و لە ڕاستیدا هەشتا بەگشتی دابراوە."دواین ڕستەکانی ئەم پەڕگرافە و لەهەمان باسدا جیاوازی ئاتەئیسم و کەمەنیسم لەگەڵ گەڕانەوی بە"ئینسان دەستی" ڕون دەکرێتەوە:...ئینسان دەستی ئاتەئیسم لە سەرەتاوە ئینسان دەستی فەلسەفی و دابراوە لە کاتیکدا ئینسان دەستی کەمەنیسم هەم واقیعیەوە هەم ڕاستەوخۆ پشت بەستوە بەکردوە".
ماركس وەک بیرمەندو رابەری کەمەنیسم،تیئۆری داڕێژەری بزوتنەوەی واقیععی چینی کرێکار بە گەڕینی واقەعی بارودۆخ،دەڵات بە شێوەی ئەو هەڵزانەی پارێزەری بارودۆخی ئەستان.لەناویاندا خورافات وئاین و کەڵسا.پەشتر لە تەزەکانی فیئورباخدا وتویەتی کە فەیسلەسوفەکانی جیهان تەفسیری دونیایان کردوە لەکاتەکدا کیشەکە لەسەر گۆڕینیەتی.هەر ئەم تەزە پایەیە لە هەوەست لەبەرامبەر ئایندا خۆی نیشان ئەدات.ماكس ئاتیستی قەمەوی فەلسەفە نیە. تەنها بە خودایەک نیە.بە ماركس خودا ڕوخسارو بەرجەستەیی و ڕەنگدانەوەی نامەبونی واقیعی ئینسانە لە قەمەوی دونیای واقیعی و دەرونیە کە خۆی ڕەنگدانەوەی لە خەنامەبونی ئینسانە لەمەیدانی ئابوری،سیاسی، و بە شێوەی گشتی لە ژیانی مادی و واقیعیە.بناغەی ئاتەئیسمی ماركس ئینسان دەستیە.خەشبەختی ئینسانە.ڕەزی ئینسانە.لە ناوبردنی نامەبونی ئینسان لە دونیایی دەرونیشدایە.بەڵام کاتەک لە خەنامەبونی دەرونی ئینسان بەرهەمی لەخەنامەبونیەتی لە قەمەوی ئابوریدایە ئەو کاتە ئەم ڕەوتی گەڕانەوەی هەڵبژاردن وئیرادە و ئازادی بە ئینسانیش لە قەمەوی مادی وئابوری تەدەپەڕێت ئەگەرچی وشیاری لە مەیدانی دەرونیش لایەنەکە لە خابات بە ڕزگاری لە نامەبون لە ئابوری وسیاسەتدایە.

بیست و سێ ساڵ پاش دەست نوسێکاندا لە بەرزاییەکدا لە جەدی یەکەمی کاپیتاڵدا جارێکی ترجەخت لەسەر هەمان خاڵ دەکاتەوە.."کاردانەوەی ئاینی جیهانی واقیع لە زەینی ئینسانەکان تەنها کاتێک دەتوانێت لە ناو بچێت کە پەیوەندی عەمەلی ژیانی ڕۆژانەی(نەوا ئیناسن و ئینسان ،ئینسان و سروشت)بەشێوەکی ڕون و لۆژیکی لەسەریاندا دەرکەوێت."ئاین ڕوپۆشکە کە دراوە بە سەر ڕاستی پەیوەندیە سەرەوخوارەکانی نێوان ئینسانەکاندا.ڕوپۆشک کە ڕوخساری ڕاستەقینەی نێک تەنها دەشارێتەوە بەڵکو پاساوی ئەدات.ئەبێت ئەم ڕوپۆشە بخەینە لاوە و ئەو ڕوخسارە واقیعیە نیشان بدەیت.ئەم ڕوداوە ڕونادا تئەم"ڕوپۆشە لە ڕوی پروسەی ژیانی کەمەڵایەتی ،بەمانای،ڕەوتی بەرهەمهێنانە مادیەکەی ،داناتەپێت مەگەر کاتێک کە بەرهەم هێنان بەدەست کەمەڵی ئینسانە ئازادەکان ئەنجام بدرێت وە لە ژێر کەنترۆڵی ئازادانەو بەرنامە ڕێژی ئەواندا بێت".

هەموو باسەکەی مارکس ئەوەیە کە ئینسان لە دونیای واقیعی و ئابوریدا بە ئیرادەیە وئاین لە خەنامبونی ئینسان و بە ئیرادەیی لە ژیانی دەرونیدا کە خەی ڕەنگدانەوەی لە خەنامبون و بە ئیرادەی ئینسانە لە ژیانی واقیعی و ئابوریدا.ناتوانیت لەم نامبونە لە جیهانی عەقڵی و دەرونی ڕزگاری بیت مەگەر لەگەڵ ڕزگاربون لە دونیای ڕاستەقینە و ئابوریدا.تەنها لە ڕێگەی ڕزگاربون لەم دونیا نامەیە واقیعیە "هەموو ئازادی" کە لە ڕوانگەی مارکسەوە" بریتیە لە گەڕانەوەی جیهانی ئینسان و پەیوەندی ئینسان بە ئینسان خەیەوە"یە وەدی دێت و هاوەڵ لەگەڵ ئەو ئینسانەدا لە زنجیری تەوەهوماتی ئاینی ڕزگاری دەبێت.لە دەستی سومبولی بە ئیرادەی واتە خودا ڕزگاری دەبێت.لە دیلی مخلوقی خەی ڕزگار دەبێت .هەر بەو ئەندازە کە ئینسان ئیرادەی دونیای خەی بەدەستەوە دەگرێت و ئیرادە لە خودا دەسەنێتەوە.بەڵام پەیوەندێکی دوو لایەنەی نیوان خەبات لەگەڵ خوداو بارودۆخێک کە خودای بەدیهێناوە هەیە.خەبات لەگەڵ خورافەتی خودا لایەنێکی گرنگە لەخەبات بە لەناوبردنی بارودۆخێک کە خودای خولقاندوە.لەگەڵ ئەوەشدا ڕزگاری تەواو لە تەوەهمی خودا پەیوەستی بە ڕزگاری تەواوە لە بارودۆخێک کە پەیوەستی بە وەهمی خودایە.

ئەبینین کە ئاتەئیسمی مارکس لایەنێک و ڕوخسارەکە لە بزوتنەوەیەک وجەنگەکی هەمەلایەنەی هزری،سیاسی وچینایەتی لەگەڵ ئەو پەیوەندیانەی کە ئاین ژێرخانی هزری وئایدەلۆژی و بنەما جیانەکراوەکەیەتی.

سیامەک بەهاری:لە دواین پرسیاری ئەم بەشدا ئەمەوێت قسە لەبارەی بەچونی مارکس سەبارەت بە جیایی ئاین لە دەوڵەت وکەمەنگەی سیکولارو بکەین.بەچونی مارکس چیە سەبارەت بە سنوردار کردن ئاین لە چوار چێوەی هەر ئەم نیزامەی کە پێوستی بە ئاینە؟

موحسین ئیبراهیمی: ئەزانین کە مارکس بەتنها کەشەی ڕەخنەی فکری لەدونیای ئەستادا نیە.مارکس شرۆڤەکارەکی بەلایەنی جیهان نیە.بیرمەندی بزوتنەوەیەکە کە دیدوەت دونیا بە شێوەیەکی وشیارانەو چالاکانە بگۆڕێت و ژەرەو ژوری بکات .ئیدوەت چینی کرێکار کە بەرجەستەیی نامەبونی ئینسانە لەتوانایەکانی خۆی لە کەمەنگەی سەرمایەداریدا بکاتە خاوەنی ئیختیار لە ژیانی خۆی و لەو ڕەگەیەشەوە هەموو ئەندامانی کەمەنگە بکاتە هاوڕاتیانی خاوەن هەڵبژاردن وژیانیان بگۆڕێت.ئیدوەت ئازادی وئیختیار بە ئینسانیەت بگەڕێنێتەوە .لەڕەدا بوار نیە کە بەدریژی سەبارەت بە دەوری ئاین واقیعی ئاین لەسەردەمی مارکسدا قسەبکەین.بەڵام هەر بەوشێوەی کەلە لەوەڵامی پرسیارەکانی پێشودا وتم لەسەر دەمی ژیانی مارکسدا ئیتر هەواڵەک نیە لەو ڕەشنگەرایانەی کە خەباتیان بە بەرگری لە "ئازادی ویژدان" دەکرد لە سەدەی هەژدەیەمدا. ئەوان"ڕەژانی هەینی گەشتیان نەدەخوارد وە لە مەراسیمی یەکشەمەکاندا لەسەر شونە تایبەتیەکانیان دادەنیشتن"وە بەگشتی "نەوانیان لەگەڵ ماتریالیزمدا تەکچوە".خەبات لەدژی خودا و خورافەتی ئاین کەوتوەتە ئەستەی چینی کرێکارو کەمەنیسم.مارکسی سەدەی نۆزدە،سەدیەک کە چینی کرێکار لە ڕوی سیاسیەوە لە پەگەیەکدایە کە مارکس بەیاننامە خەباتکارانەکەی لە مانیفەستی کەمەنیستدا ڕاگەیاندوە،هەم ئەشیدوەت ژەهری ئاین لە هەموو گەشکانی ژیانی ئینساندا بسەتەوەو ئەوەش زانراوە کە گەیشتن بەم ئامانجە لە چوارچێوەی ڕژەمەکدا کە بیناکەی لەسەر لەخەنامەکردنی کرێکارو بەشونیدا هەموو ئینسانیەت ڕاوەستاوە مەیسەر نابێت.بەم مانایە مارکس لەهەمان چوارچێوەی نیزامی ئەستادا هەوەی پاشکشە پێکردنی ئاین و کەتایی هەنان بەدەستی خوناوی لە ژیانی ئینساندادەدات.
لە کتێبی"شەی ناوخۆی فەرەنسادا"،مارکس لە ئاماژەیەکی کورتدا وەک پشتیوانی لە هەنگاوەکانی کەمەنەی پاریس لە دژی ئاینی ڕەکخراو ئەم خاڵانە بەرجەستە دەکات.کەمەنە پاش هەوەشاندنەوەی سوپاو پۆلیس وەک دوو دامەزراوەی سەرکوتگەری فیزیکی، دەوات بەشوێن وەسیلەی مەعنەوی سەرکوت واتەکلەساو قەشەکان. بە فەرمانی کەمەن جیایی کەنیسە لەدەوڵەت بەکردەیی کرا.دەستبەسەر موڵکەکانی کەساداگیرا وقەشەکان ڕەوانەی جیهانی ئارامی تایبەتی خۆیان دەکران هەتا بە

خەرو سەدەقەی باوەڕداران بژین.دەستی کۆنیسە لە دستەوەردان لە کاری پەروەردە کەتا ئەکرەت،وە ،وە هەموو دامەزراوە پەروەردەیەکان بەخەڵایی دەخرەنە خزمەت هەموو هاوەڵاتیانەوە.

لە دیدی مارکسەوە،هەنگاوی لەم شەوەیە لە ڕاستای سیکەلاریزەکردنی کەمەڵگەو کردنە دەرەوەی ئاین لە فەرمانڕەوایی دەوڵەت ودامەزراوە گشتیەکان لە چوارچەوەی نیزامی ئەستادا هەرچەندە گرنگ و شیاوی ئەنجامدانە بەڵام بەس نیە.ئاین دەتوانرەت وەک کاری تایبەتی ئینسان ڕاگەیەنرەت بەڵام ئەم کەسانە هەشتا لە کەیلایەتی ودیلی هزری ودەرونیدا دەمننەوە."دەوڵەت دەتوانەت خەی لە سنورداریەک ئازاد بکات،بە ئەوەی کە بەڕاستی ئینسانەکانی لەو سنورداریە ئازادکرد بەت".دەوڵەت دەتوانەت لە سنورداریەکانی ئاین ڕزگار ببەت.لە وتەیەکدا"ئازادی دەوڵەت لە ئاین،ئازادی ڕاستەقینەی ئینسان نیە لەئاین".لە بارودۆخەکی وادا ئینسان ڕزگاری نابەت لە ئاین بەکو ئازادی-بەدەربرەنەکی وردتر ئازادی ئاین وبە ئاینی-بەدەست ئەهەنەت.

ئەوسا ئەگەر سنوردارکردنی ئاین،دورخستنەوەی و کردنی بە کاری تایبەتی بەت هەشتا ئازادی ڕاستەقینەی ئینسان خەی نیە لەئاین،بەچ شەویەک دەتوانەت بەیەکجاری ڕزگاری بەت لە ئاین؟ ئایا نابەت لە هەمان قەمەوی تایبەتیدا بە شەن ئایندا بەیت و لەو قەمەوەشدا ژەهرەکەی پاککەیتەوە؟

لایەنەکی تری کەمەڵگەی سیکەلار ئەویە کە گرنگە لە هەمان کەمەڵگەدا درەژە بدەیت بە خەباتی هزری وەخنەگرانە لە دژی ئاین شەلگیرانە.بەدیدی مارکس نەک تەنها ئەبەت ئەدەبیاتی ئاتەئیستی ڕەشنگەرانی سەدەی هەژدەیەم بەفراوانی بەاوبکرەتەوە بەکو ئەو تەئکید لەسەر گرنگی خەباتی وشیارانەی حزبی کەمەنیست لە دژی ئاین دەکاتەوە.لە ڕەخنە لەبەرنامەی گەتادا لە بەشی "ئازادی ویژداندا" بەرزاییەکی کورت هەیە کە بەیانی هەوەستی ڕاستەوخەی حزبە بەرامبەر بەئاین نیشان ئەدات:

ئەگەر لەو سەردەمەدەمەی خەباتی کلتوری بوینایە Kulturkampf (ئاماژەیە بە هەنگاوەکانی بیسمارک لە دژی ئەو حزبە کاتەلیکانەی کە پاریزەری خاوەن زەویەکانی باشوری ڕۆژئاوای ئەلمانیا بون)خەریکی ئەوە بوین کە جارەکی تر دروشمەکانی لیبرالیسم بهەنینەوە یاد،لەبنەڕەتدا شتیک بەو ناوەرەکەوە دروست دەبوو:هەرکەس ئەبەت بتوانەت بەبە دەستەوەردانی پەلیس پەویستییە ئاینیەکانی بە ئەنجام بگەیەنەت بەڵام لەم بارەیەوە،حزبی کرەکاران ئەبەت لانی کەم،تەگەشتنی بە ئەم خاڵە وەبیر بهەنایەتەوە کە کەتایی ڕاستەقینەی واتای بەرژوازی"ئازادی ویژدان" شتەک نیەجگە لە

وقایمی لە بەرامبەر هەموو جەرو بەشکانی ئازادی ویژدانی ئاینی و ئەم حزبە بە بەشی خۆی هەوە ئەدات هەتا ویژدان لە تارمایی ئاین ڕزگار بکات.
پەویستە لەڕدا خاڵکی تریش ڕونکەینەوە کە بە مارکسی ئازادیخواز تەنانەت لە قەڵەمڕەوی ڕزگاری لە کۆنترین زنجیری گەردنی مرۆڤایەتی واتە ئاینیش شوێنک نیە بە سەرکوتی فیزیکی.
تەئیدکردنی هەنگاوەکانی کەمەن و پیداکردی لەسەر هەستوانی ئاتەئیستی حزب(ئاشکرایە کە قسەی لەسەر حزبەکە کە ڕەنگدانەوەی بزوتنەوەی ڕاستەقینەیە بە ڕزگاری لە کاری بەکرە،واتە کەمەنیزمە)هیچ پەوەنیەکی بە گەڕینی ئاتەئیسمەوە نیە بەئایدلۆژی دەوڵەت.دەوڵەت ئەرکەتی کە هەش وڕەحی هەموو کەمەگە بەتایبەت منداڵان لە کەمەگەدا لە هەرشی ئاین بپارێزێت؛دەوڵەت ئەرکەتی پەداویستیەکانی کەمەگە بە بەاوکردنەوەی زانست وڕزگاری کەمەگە لە خورافات لە ئەستە بگرێت؛دەوڵەت بەرپرسە لەوەی تەنانەت لەگەڵ هەزی سەرکوتدا بچێت بەدوای هەر ڕەکخراوەکی ئاینی کە بەکردوە هەرش ودەستدرێژی دەکەنە سەر ژیان وگیانی خەڵکی بەنام دەوڵەت نابێت و ناتوانێت بە سەرکوت بەواتە سەراغی ئاین وەک باوەڕ.
ئەنجلس لە ساڵی ١٨٧٤ کە هەشتا مارکسیش لە ژیاندا بوو لە ڕەخنە لە کەمەنارە بلانکیستەکاندا کە بەواڵە"لەپەیوەند بەنکوڵی کردن لە بونی خوداوە توندڕەوتر لەوانیتر مامەڵە دەکەن"ئەڵەن بلانکیستەکان لەم بارودۆخەدا ئەیانەوێت کە خوداوەند وەکو ١٧٩٣، بەهەی حوکم وبەیارەکەوە لەناوبەرن:"لە کەمەندا جەگایەک نیە بە قەشەکان وئەبێت هەر جەرە کەبونەوەکی ئاینی وهەرجەرە ڕەکخستنەکی ئاینی قەدەغە بکرێت."ئەنجلس ئەمە وەک" فەرمانی مفتی"تەدەگات وە ناازیانە دەڵێت کە"تەنها خزمەتەک دەتوانرێ لە بەرامبەر خودا ئەنجام بدرێت،ئەویە خوانناسی وەکو مەسلەیەکی باوەڕی بکەتە ئیجباری". ئەنجلس لە"دژی دەهرەنگ"یشدا زەر لەبەاوانە ئەو بە چونەی دەریگ کە لە کەمەگەی سەسیالیستیدا ئاین قەدەغە بکرێت ڕەد دەکاتەوە.
لە کۆتایی ئەم دیمانەیەدا بەکورتی ئەوە زیاد بکەم کە هەموو ئەم باسانە بەبێت تەئکیدکردنەوە لە خاڵکی گرنگ نوقسانە.دەوری تلیاکی ئاین تەنها یەکک لە کارکردەکانی ئاینە.بەنام ئاین کاریگەری تریشی هەیە.دەتوانێت دەست بخاتە سەر دواکەوتوترین بەشکانی کەمەگەو وهانیان بدات تا دەست بەرن بە کاروکردەوەی سەر سوهەنەرو ترسناک.لەو جەگەیەدا ئەم ئەفیونەی ئاین کارساز نیە و جەماوەری ستەمدیدە لە شوێنی ئاهی ئاین لە دژی خودی ستەم سەرکەشی دەکەن شمشێری ئاین دەگۆڕێت.هەموو ئەو گروپە ئاینیانەی کە هەتا

ددانیان چەکدارن وخەرهەڵاتی ناوەڕاستیان غەرقی ئاگرو خوێن کردوە بەکردوە ئەیانەوێت هەر ئەو کارە ئەنجام ئەدەن کە ئەفیونی ئاین دەرقەتی نەدەهات وە. تەکشکاندنی هەوە و ناڕازایەتی وجوانەوەی جەماوەری خەڵکەک کە بەیاریانداوە لە جیاتی چاوەڕوانی هەنگوین وشیر لەو دونیا ژیانیان لەم دونیا باشتر بکەن.دەوری ئیسلام لە دونیای هاوچەرخ وگەشەی ئاتەئیسمی دژی ئیسلامی لە دونیای ئیسلام لەدراودا خەی بابەتەکی درێژە کە ئەبێت لە دەرفەتەکی تردا دەستی بە بەرین.

ماویەتی ....
٢٠٢٠\٥\١٨

گەندەڵستان و ناسینەوەی گەندەڵکاران ... ئاری زەندینی

پێشکەوتنی شارستانیەت و گەشەوپەرەسەندنی عەقڵی مرۆڤە ئەو هەموو داهێنان و زانستەی بەدوایی خەی هێنا , مرۆڤی ئەم سەردەمە زۆر جیاوازتروزانستیانەومەعریفانە پەی بە رووداووگۆڕانکاریەکان وەش و سپی و چاك و خراپ جیادەکاتەوە , هاوڵاتی و مرۆڤەکان لە هەرشوێن و جوگرافیایەك بن لەم سەردەمەی ئێستا بەشێوەیەکی گشتی رۆشەنبیرن بە بیرکردنەوەیەکی کەم دەتوانن و دەزانن سیاسەت و سیستەمی حوکمانی و ئابووری و خێشگوزەرانی و گەندەڵی چیە و چۆنە !بەتایبەت گەر کەمەگەیەك وحوکمانی گەندەڵ هەبێت یان گەشت بکەی بە هەر وڵات و شوێنێك ساخلەمی مرۆڤەکان و کاربەدەستانی بێت روون دەبێتەوە تا چەند دەسزانەولەزانانە لە خەمی تاك بە تاکی هاوڵاتیانی خۆیانن,یەك لە شتە هەرە ترسناکەکان و نەخۆشیەکانی حوکمانی بابەتی (گەندەڵی) کە تاك بە تاکی هاوڵاتیان تووشی کارەسات و ماڵوێرانی دەکات ئەوەی بەو کارەش هەدەستێت و ئەنجامی دەدات کەس و گروپ و حیزب و هەندێك جار بنەماڵە لە پەنایی دیموکراسی خۆیان دەسەپێنن و زاڵدەکەن تا چەند ساڵانێك ئامانجەکەشیان تەنها دەستکەوتی شەخسی و بازرگانیە ئەگەر نا حوکمانی تەندروست تا هاوڵاتیان خۆشگوزەران بژین و دوور لە

گەندەی و دزی پرسەیکی ئاسانە بەام گەندەکاران سەختی دەکەن دەیکەن بە گەندەستان هاواتیانیش نا ئاسوودەوماوەران .

لەم سەردەمی (تەکنەلەجیاو گۆبالیزم) کارئاسانی باشە بە ئەوەی مرۆڤەکان بە خۆشگوزەران بژین بەام گەندەکاران ودزەکان رۆگرن لەم خۆشگوزەرانیەی هاواتیان لە هەرواتك و دەوەتك . گەندەی ۆژەی (نزم و بەرزی) هەیە لە هەند دەوەت رۆژەکەی نزمە تا رادەیەك ئاسایە بەام رۆژەی بەرزوزەق دەگاتە ئاستی دزی واتە دزی حوکمان هاواتیش داماوشەژاوسەگەردان و داهاتووی نادیار ئەمانە هەمووی بەرهەمی گەندەین کە زر بە ئاسانی دەتوانرت تبینی بکرت. دەستوەردانی حیزب و کەس وگرووپ وبنەماە هکاری سەرەکی گەندەین ! سەرتاپایی بواروسکتەرەکانی (ئابوری وسیاسی و کمەایەتی وسەربازی وپەروەردەیی وداهنان وزانست) سست دەکات تەنانەت لە ناویان دەبات هەروەك دەبینین هەند وات پشکەوتوون لە زانست و پیشەسازی هەنکیتر چەقی بەستووە بەکو هاواتیان ناخشگوزەران و داهاتکی کەم چاوەیانە .پشکەوتن وگەشانەوەی هەر واتك بەندە بە ئاستی گەندەی و گەندەکاران سوپایەکن بە ناوبردنی مرۆڤەکان و وات ! ناسینەوەی گەندەی و گەندەکاران روون و ئاشکرایە گەرلە واتی خت یان گوزەربکەی بە هەر واتکیتر لە ژیانی رۆژانەی هاواتیان و باخانەوشەقام و سیستەمی تەندروستی وپەروەردەوماڤی مرۆڤ رەنگدەداتەوەودەبینرت , تاكك یان هاواتیەك بە پاپشتی و بیمەی تەندروستی و بە خانوو بە مووچە نەتونت خی و ما و منداڵی بەخۆکات تا مردن بە کولەمەرگی بژی ئەی باشە ئەم دەسەاتدارە حکومەتە کاری چیە ؟ بە کە کاردەکات ؟ گەر گەندە نەبت , گەر نموونەیەك وەرگرین: زربەی واتانی ئەوروپی پشکەوتوو هاواتیانیان بەخشگوزەران و ئاسودەیی دەژین رۆژەی گەندەی نزمە و گەندەکاری کەمە لە ئەنجامدا جیاوازی ئمە وئەوان و واتانی تر روون و ئاشکرایە. من وەك هاواتیەك لە شاروواتی خم گەندەکاران و گەندەی بە روونی و ئاسانی دەناسمەوە هەرکە سەیری کان و گەەك وبازاوقوتابخانەوفەرمانگەحکومیەکان و بازرگانی دەکەم لوتکەی گەندەیەجادەوشەقامی خراپ نەبوونی ئاوەوو خانووباخانە زدەە بەسەروبەر نیشانەی گەندەیە , سیستەمکی خراپ و بویژدانانەی تەندروستی و زری نەخش و داوودەرمانی کولیتی خراپ نیشانەی گەندەیە , بەدیارکەوتنی چینی هەژار بەشوەیەکی زەق دەوەمەندبوونی کەسانك بە هەفتە و مانگ نیشانەی گەندەیە , ئتمبیلی ئاخر مدیلی بەر پرسان و ژیانکی شاهانەوکشك و تەلارو

گرتنە دەسەڵات بۆ چەند ساڵێك نیشانەی گەندەڵیە, شکست لە پرۆسەی هەڵبژاردن بەزۆر بەشداری لە کابینەی حکومەت بۆ بەرنامە نەبوونی پرۆژەی نوێ بۆ خزمەتی هاوڵاتیان و کورسی دەسەڵات بەرنەدەی ئەمە سیماوئەدگارەکانی گەندەڵیە ! گەر نەرومێ نەتوانن هاوسەرگیری و خێشەویستی بکەن ژیانێکی شایستە بژین لە وڵاتی خۆیان خۆشگوزەران و ئاسودە نەژین هۆکارەکەی گەندەڵی سیستەمی حوکمڕانی نەبێت چیە ؟ ! دەسەڵاتداروحکومەت بەرپرسە لە ژیانی تاك بە تاکی هاوڵاتیانی خۆی لە رووی (مادی و مەعنەوی) لە رابردوو ئێستا و داهاتوو ! دەوڵەت و وڵات هەیە لە رووی سیستەمی سیاسی گەندەڵە بەڵام سیستەمی ئابووری گەندەڵ نیە و مافی مرۆڤ بوونی هەیە گەندەڵی سیاسی کارناکاتە ژیان و گوزەرانی هاوڵاتی ئەمە رۆژەی نزمی گەندەڵیە گەندەڵکاران بە پەنجەی دەست دەژمێردرێن هەروەك لە وڵاتانی رۆژهەڵاتی ناوین و وڵاتانی عەرەبی و وڵاتانی کیشوەری ئەمەریکایی باشور دەبینرێت هەر چەند هاوڵاتیان لە سیستەمی سیاسی نازیبن کەسانێك چەند ساڵ دەسەڵاتداربن بەڵام سیستەمی ئابووری و مافی مرۆڤ و سیستەمی تەندروستی و سیستەمی پەروەردە نەرماڵە هەموو هاوڵاتیەك بەشی خۆی و مافی خۆی بۆ دیاریکراوە بەڕۆژەیەك نەوەك هەر دیارنەبێت و نەبێت ئەگەر بە ڕۆژەیەکی کەمیش بێت واتە یاسا سەروەرەوبوونی هەیە نەك لەسەرووی یاساوە کەسانێك هەبن , بۆ نموونە گەر وڵاتێکی وەکو (میسر , ئیمارات , سعودیە) وەرگرین کەسانێك چەند ساڵ لە حوکمڕانین بەڵام دەبینین لە شەقام دوو کەس بووە شەڕیان یان دوو ئۆتۆمبێل پێکیان دادا یاسا سەروەرەویەکلایدەکرێتەو نەوەك بە عەشایری و عەزەڵات و یاسا شکێنی ! پۆلیس تەوەری سەرەکیە نەوك کوڕی فلان و سەرۆك عەشیرەت و خاوەن چەکدار !

هاوڵاتی بیمەی تەندروستی ودەنیایی کۆمەڵایەتی و مافی هەیە بە ڕۆژەیەك بێیە لەم وڵاتانە هەرچەند ئەگەر سەرۆکی وڵات وبەرپرسان گەندەڵ وتۆزێك دزیش بن بەڵام خۆ هەناقوورتێن و چاویان لە سەر هەموو کێشەکان نییە بۆ ئاگان یان لە وڵاتێکی وەکو (میسر) وەزیرێك دەستبەکاردەبێت دوو پۆلیس پاسەوانی وەزیرن کە چەندین ساڵە دامەزراون نەوەك پێنج کەس لە حزم وکەسوکاری بۆ خۆی دابمەزرێنێ یان بەڕووبەرێکی پۆلیس لە وڵاتێکی وەك (ڕومانیا یان هەنگاریا) ئۆتۆمبیلەکەی هەر ئەو ئۆتۆمبیلەیە کە چەند ساڵە دابینکراوە بۆ بەڕووبەری پۆلیس لە شوقەیەکی مام ناوەندی نیشتەجێیە خاوەنی سەد دەفتەر دۆلاروقیلاومەزرەعە نییە! بەڵام ماموڕان بۆ ئەو هەرێم و وڵاتەی سەرۆك وبەرپرسان لە (ئەلفەوە تا ێ) خۆتەهەدقوورتێنن ئاگاداری هەموو شتێکن, دروستکردنی شەقامێك

بە دەی ئەوان و زەوتکردنی باشترین پارچە زەوی لە سەنتەری شار و مووچەیەکی خەیاڵی بۆ خۆیان و بازرگانی بەئاشکرا دەست وەردان لە سامانی سروشتی ژێرزەوی و سەرزەوی ,دامەزراندنی هاوڵاتیان بەکەیف و زەوقی مەرامی تایبەتی بەرسان بۆبەش بوونی هاوڵاتیان لە سەرەتایترین و پێویسترین مافەکان وەك (ئاووکارەبا) کەلەزێر هەرێم و وڵاتان دەبینرێت ئەمەگەندەی ڕاستەقینەوئاست بەرزە هاوڵاتیان بوونەتە (ڕۆبۆت)ژیان و مردن بەدەست گەندەکاران و بەرپرسانە ,گەندەکاران و بەرپرسان لە حکومەتدا دوایی ساڵانکی زێر سەروەت وسامانی ئەم میللەتە بۆ خۆیان گل داوەتەوە و حەپەلوش کردووەوخەکیش بە کولە مەرگی بژین , ئەمەش(دزی)یە نەوەکو گەندەی ئەنجامی (گەندەی و دزی) ماوەرانیە لە داهاتوو, کەمەگەیەك ومیللەتك دوور لە داهێنان و زانست و پەروەردەی چروك و سەقەت , هاوڵاتی بۆ مەعریفە و نائومێد و داروخاو بەر هەم دهێنێت ئەمەش پێی دەگوترێت (گەندەی وگەندەستان) , نووسەری بەناوبانگ (برتراند راسڵ) دەڵێ (لە هیچ کات و سەردەمکدا نەبووە خەڵك لە تێری دزی بکات تەنها بەرپرس و سیاسیەکان نەبێت) .

ئاری زێندینی

خۆپشاندان وەك مافێك ... پارێزر: لوقمان مصطفی صالح

بەشی هەرە زۆری هاوڵاتیانی هەرەمی کوردستان بۆ تایبەتیش توژی مامەستایان و فەرمانبەران بەزاربوون لە بەیوەبردنی ئەم جۆرە سیستەمە لە دەسەڵات، بەزاربوون لەم هەموو قەیران و سیاسەتی چەوت وململانێی بە مانای لایەنە سیاسیەکان،کە بەردەوام دووچاری ماوەرانیی کردوون. هەر بۆیە ئەم چین و توژانە بە چاککردنی بارودۆخی ژیان و گوزەرانی خۆیان، هیچ بژاردەیەکیان لە بەردەستدا نییە، ئەوە نەبێت بەنە سەر شەقامکان و بە دەنگی بەرز گوزارشت لە داواکارییەکانیان بکەن. شەقامکان بکەن بەو شوێنی لێیەوە هاوارو ناڵەیان بگەیەنن بە گوێی دەسەڵاتداران و داوای مافە ڕەواکانیان

بکەن.داوای کرێی ماندووبوونی خۆیان بکەن،داوای مووچەی بەناو پاشکەوتکراویان بکەن.
لە راستیدا هەکارگەلێکی زۆر هەیە بە ئەوەی هاوڵاتیان خۆپیشاندانی لە پەناودا بکەن، بەڵام هیچ هەکارێک ناگاتە ئەوەی کە قووتی ماڵو منداڵت بگرن و خۆیان تێرو تە برسیکەن! بی دەنگ بوون لە ئاست ئەم زوڵمە هەرچی دەسکەوتی راپەرینی خەڵکی کوردستان هەیە دەخاتە بەر مەترسیەکی راستەقینەوە، بەردەوام بوون لە سەر ئەم ئیتمەی بەڵوەبردنی دەسەڵات لە حوکمەانی کارساتی گەورەی بە دوادادێت.
بەڵام لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا شارەزایان پێیانوایە دەسەڵات یان حکومەت، زەرجار هەکارە بە گەیینی خۆپیشاندانی ئاشتیانە بە خۆپیشاندانێک کە توونددوتیژی و پەشێوی لە بکەوێتەوە، بەوەی داواکاری خۆپیشاندان پشتگوێدەخەن و جێبەجێی ناکەن و بەدەم هیچ داواکارییەکەوە نایەن. ئەم پشتگوێخستن و جێبەجێ نەکردنە بە داخوازی خۆپیشاندەران، وا لە خۆپیشاندەران دەکات بیر لە شێوازی دیکە و میکانیزمی تر بکەنەوە بە گەیاندنی داواکارییەکانیان. بیر لەوە دەکەنەوە بە جۆرێکی تر خۆپیشاندان بکەن کە کاریگەری زیاتری هەبێت و حکومەت ناچار بە گوێگرتن و جێبەجێکردنی داواکارییەکانیان بکات، هەروەک ئەوەی کە ئێستا لە هەرەمی کوردستاندا دەگوزەرێ،خەڵکەکە بە ئاشتیانە دەنە سەر سەقام خۆپیشاندان دەکەن و داوای مافی خۆیان دەکەن،کەچی زەبروزەنگ و بەبکرەگیراوانی لایەنێکی سیاسیش لە قەڵەمیاندەدەن و دەڵێن دەستی دەرەکی لە پشتەوەیە!
دەبێت حکومەت ئەوە بزانێت هەر خۆ پەشاندانێک تەزەکە بە پرسەکانی ئازادی ئادەبرین و گردبونەوە ومانگرتن و خۆپیشاندانی ئاشتیانە بە توندووتیژیسەوە، رەوایدانە بە بوونی چەمکی دیموکراسی لە هەرەمدا،لەرەدا دەسەڵات بە ڕوسپیکردنەوەی خۆی و جێگیرکردنی بنەما سەرەتاییەکانی ئەم چەمکە دەبە پەشاندانی ئەدایەکی باش بەووی دەرەوەدابدات ئەویش تەنها بەی هەیە پارەزگاریان لەبکات وئامەژگاری بات و دەقە یاساییەکان بداتەوە بە گوێی خەڵکە ناازیەکەدا، بەئەوەی خۆپەشاندانکان سەرنەکەشت بە کارەکی نە خوازراوو مافی گشتی پەشەل نەکات،چونکە ئەم چەمکانە بە کەڵگە و ڕەگەزی بەهێزی هەر دەسەڵاتێکی دیموکراتی دادەنرێن.لەبەرئەوەی ئەم ڕەگەزانە یان ئەو ماف و چەمکانە پرەنسیپی سەرەتایین بە باوەربون بە بەشداری تاکەکانی کەمەگە لە داواکردنی ماف و ئازادیەکانیان.
ئەمەش بە روونی لە ڕەکەوتنامەو بەڵگەنامە نەودەوەتیەکان دا جێختی لەکراوەتەوە. تەنانەت ئەو وڵاتانەی کە واژوویان لەسەر ئەو بەڵگەنامەو ڕەکەوتنامە نەودەوەتیانە کردوە، گوڵایەڵ و ملکەچن بە جێ بەجێ کردنی ئەم ماف و چەمکانە بە شێوەیەك دەبێت لە دەستوری

بنەڕەتی و یاساکانیان بە تەواوی و دوور لە هەر پەشێلکاری و سنوردارکردنێك ڕەنگ بداتەوە. سەرەتا پێویستە ئەوە بڵێین خەپیشاندان مافە، لە جاڕنامەی نەودەوەتی بە مافەکانی مرۆڤ، وەك مافێکی سیاسی دانی پێدانراوەو بەشێکە لە مافی (ئازادی را دەربڕین)، هەروەها بەشێکە لە مافی (بەشداری سیاسی). مافی ڕادەربڕینی ئاشتیانە بە یەکێك لە مافە سروشتیەکانی مرۆڤ دادەنرێت کە جاری گەردونی مافەکانی مرۆڤ لە ساڵی (1948) جەختی لێکردەتەوە. هەروەك لە هەردوو پەیمانی نەودەوەتی تایبەتن بە مافە مەدەنی و سیاسی و کۆمەڵایەتیەکانی بە ڕوونی ئاماژەیان داوە بە دەسبەرکردنی ماف و ئازادی ڕادەبڕین بە شێوەیەك کە بە یاسا ڕێك بخرێت و دژ نەبێت لەگەڵ سیستەم و ئادابی گشتی، لە ماددەی (21)ی پەیمانی نەودەوەتی تایبەت بە مافە مەدەنی و سیاسیەکاندا هاتوە ((مافی گردبونەوەی ئاشتیانە دان پیانراوە، نابێت هیچ لەمپەرێك لەبەردەم ئەو مافانە هەبێت وە دەبێت ئەم مافە بە پێی یاسا ڕێك بخرێت)). لە کومەڵگە دیموکراتیەکان ڕەوشونی پێویست دادەنرێن بە پاراستنی ئاسایشی نەتەوەیی و ئاداب و تەندروستی و سەلامەتی گشتی، هەروەها ڕەوشونی تایبەتیش دادەنرێن بە پاراستنی ئازادییە گشتیەکان و گوزارشتە تایبەتیەکان.

بەیاری ژمارە (59) (د ــ 1) لە ڕێکەوتی 14 دیسمبر 1946 کە لە کۆمەڵەی گشتی نەتەوە یەکگرتوەکان (خولی یەکەم) دەرچوو هاتوە ((مافی ئازادی ڕادەبڕین بە شێوەیەکی بنەڕەتی بەرجەستە کراوە، ئازادی ڕادەبڕین و پێیەڵوکردنی بیروباوەڕ مومارەسە دەکرێن بەبە هەر کەت و بەندێك، چونکە ئەمانە مافی بنەڕەتی و سروشتی هەر مرۆڤکن)) هەروەك لەسەرەوە ئاماژەمان پێدا ئەم مافانە بەزەقی لە ڕێکەوتنامەو بەڵگەنامە نەودەوەتیەکاندا هاتون، بە نموونە لە مادەی (19)ی جاری گەرودونی مافی مرۆڤدا هاتوە: ((ئازادی ڕادەبڕین و گوزارشت کردن کە مافی ڕادەربڕین و گوزارشت کردن دەگرێتەوە دوور لە هەر ڕەگری و لەمپەرێك و دوور لە پەراوێزخستن و وێلانانی بیروبۆچونەکان، دەبینیان و پەخش کردنیان بە هەر ئامرازێك بێت بەبە سنوردانان(.)

لە پەیمانی نەودەوەتی تایبەت بە مافە مەدەنی و سیاسیەکاندا هاتوە:-

1 ــ مافی هەر مرۆڤکە گوزارشت لە ڕاوبۆچونەکانی بکات بەبە ڕەگری.

2 ــ هەموو مرۆڤێك مافی ڕادەربڕینی هەیە ئەم مافە هەریەکە لە وەرگرتن و پێدانی زانیاری و دەربڕینی بیروڕا و وەرگرتن و گواستنەوەی بە ئەوانی تر دەگریتەوە بەبە دانانی سنوربەندی، ئینجا

بە وتن یان بەنوسراو یان بە چاپکراو یان هەر ئامرازێکی تر بێت.
3 ـــــ ئەو تەکستانەی لە بڕگەی (2)ی ئەو مادەیە هاتون ئەرك و بەپرسیارێتی تایبەتن.
4 ـــ دەشێت هەندێك کێت و بەند هەبن بەناو دەبێت بەدەقی یاسا دیاریبکرێن، لەبەر یەکێك لەم هەکارانە( ):
أ ـــ ڕەزگرتنی ماف و سومعەی ئەوانی تر.
ب ـــ پاراستنی ئاسایشی گشتی(نەتەوەیی) یان سیستمی گشتی یا سەلامەتی و ئادابی گشتی. لە هەرەمی کوردستان خەپشاندان و گردبوونەوەی هاووڵاتیان بە یاسا ڕێکخراوە، بەپێی بەیاری ژمارە (١٧)ی ساڵی 2010، سەرکایەتیی هەرەمی کوردستان لە ڕۆژی 8ی کانوونی یەکەمی 2010دا یاسای ژمارە (11)ی ساڵی ٢٠١٠ی پەسەند کردووە، کە بە (یاسای ڕێکخستنی خەپشاندان لە هەرەمی کوردستان-عێراق) ناسراوە. بە پێی ئەم یاسایە خەپشاندان مافێکی دەستوورییە و بە پێی یاسا پیادە دەکرێ بە هەر تاکێکی کەمەڵگا و بە پشتیوانیی ئەو یاسایە جەماوەر گوزارشت لە ڕای خۆی دەکات بە پشاندانی خواستە ڕەواکانی خۆی بە شێوەیێکی ئاشتیانە و مەدەنیانە و پاراستنی بەرژەوەندییە گشتی و تایبەتییەکان بەهەند وەرگرتن و ڕەچاوکردنی پرەنسیپ و ڕەساکانی تایبەت بە ماف و ئازادییەکان دوور لە ئاژاوەگێڕی و تەکدان
لە ماددەی سێیەم/ بڕگەی دووەمدا هاتوە ((ناکرێت خەپیشاندان بکرێت بەبێ پێشکەشکردنی داواکاری بە وەزیر یان سەرکی یەکێی کارگێڕی و وەرگرتنی ڕەزامەندی نوسراو))، وەك لە دەقەکەدا دیارە جەخت لە وەرگرتنی مەڕەت کراوەتەوە نەك ئاگادار گردنەوە، بەکو ئەمە مەڕەتێی پێش وەختییە، ئەمەش پێچەوانەی دەستورو یاسا نەودەوەتیەکانە، لەبەرئەوەی مافی خەپیشاندان و ئازادی بیرورا مافێکی سروشتی هەرتاکێکی نەو کەمەڵگایە،بە جیاوازی ڕەگەز و نەتەوە و ئاین،یاهەر بیروباوەڕو ئایدیایەکی تر.

شاری بە دەنگی – شیعری شەهید

زانا مەحموود حەمزە

کاتێ شەوت بە سەردا دێ
تەنیا نابی .. وردە خەمی لاوژەی مەرگت
لە دەم دەر دێ
لە پشت پەردەی یادگاریدا، شاری بێ دەنگ
دانی زەردیت … پیشان دەدا
گۆمی ئاسمانی تووڕەی مەنگ
دەشۆژێنێ .
دەستی قێیشاوی ڕۆژەت
بە دامێندا دادەهێنێ .
داوەی سرکی برسێتی
لە نێو ترسا ڕاتدەژێنێ .
سبەی .. لە گەڵ کپبوونەوەی شەقژنی مەل
دنیا پێ کە لە ئاوازی سەرکێشی ژین
نەوای دێدارانی گوڵ و خێر و زەمین
بگەیەنە بە دوورترین دوندی چیا.

ڕۆژانی زیندانی سلێمانی … ئەحمەد رەجەب

وانەکانی ژیان

لە بەرخودانی پاراستنی ئامانجە رەواکانی گەل و نیشتمان و تێکۆشان بێ دواڕۆژێکی پر لە کامەرانی وخۆشی و پرشنگدار بێ هەموو چین و توێژەکانی کۆمەڵگاو وهەموو گەلانی ژێردەستەو مرۆڤایەتی پێشکەوتوخواز کۆمەڵك خەڵك پەیوەست بوون بە بیروباوەری چەپگەراو شیوعییەت و درێژەیان بە خەبات و تێکۆشاندا لە پێناو نێشتمانێکی ئازادو وگەلێکی بەختیارو خۆیان بەخت کرد.

لە 8/7/ 1965 لە لایەن دەزگای هەواڵگیری (ئیستخبارات) کۆتیبەی (٣٢) ی سوپای عێراق بێ هاوکاری بەریوبەرایەتی ئاسایشی دەربەندیخان و ئامادەبوونی موختار، لە ماڵی کۆسایەتی نیشتمانی

ناسراوو شیوعی بەناوبانگ تەکەشەر { حسێن حاجی کەریمی زەراب} □□ □□□□

دوژمنان رەفتار بكات و، زۆر حەزی لە نوكتەو قسەی خۆش بوو لە گەڵ فاتح گاڵتەو گەپیان گەرم ئەكردو منیش سەرفرازانە لە گەلیاندا كاتمان بەسەر ئەبردو، شایانی ئاماژەیە فاتح فەرج لە پاش 51 ساڵ لە هەورامانەو هاتیە سلێمانی و یەكێكی تر بوو لە شاهیدەكانم.
لە پاش سێ مانگ هاوری ئەحمەد غەفور ئازاد كراو من و فاتح ماینەوە. بەندیخانەی سلێمانی پێنج شەش شێتی لێبوو، كاك نوری وەشتی لە گەلیاندا گونجاو بوو، رۆژێكیان وتی من بەرپرسی شێتەكانم و ناهێڵم گاڵتەیان پێبكرێت و، تاقمێكی هەرچی وپەرچی رۆژ تا ئێوارە گاڵتەیان بەو داماوانە ئەكرد بێ نموونە یەكێكیان ناوی فارس بوو ئەیانهێناو لە سەر لێواری دیوارێك دایان ئەناو وبە شەق لێیان ئەدا ئەگەر كەوتە خوارەوە هیچی ناوێت بەڵام ئەگەر نەكەوت عانەیەكی بدەنێ (عانە چوار فلس بوو) و، فارس گەنجێكی جوان و مەرد بوو لە گەڵ لەقەیان لێیئەدا كتوپر ئاواری ئەدایەوەو ئەیوت بێنە عانە و، بە پێچەوانەی فارس كێمەیك سەرسەری لەوی بوون لەقەیان لە گازەرەی پشتی فارس ئەداو فارس وەك پایە وابوو لە شوێن خۆی جوڵەی نەئەكرد بەڵام بە گەلە كێمەك ئەیانخستە خوارەوە، ئەو تاقمە شەوو رۆژ یاری كێنكەنیان ئەكرد یان گاڵتە بە زیندانییەكانی تر.
رۆژێكیان یەكێك لە سەرسەرییەكان رووی لە من كردو جنێوێكی پیسی بە حزبی شیوعیداومنیش یەكسەر بەبی وەستان بێكسێكم كێشا بەناو دەمیداو ویستم زیاتری لێبدەم و، ئەوەندەم زانی لە هەموو لایەكەوە شەق وبێكسم بێ یێت و، لەو كاتەدا كێمەێك جوتیاری دێی چەرمەگا لە گەڵ فایەق ئاغا لەوی بوون و، گوێم لە كاك فایەقی حاجی شەریف بوو وتی كورینە هەستن و، ئەوەندم زانی ئێمە سەركەوتین و لەو كاتەدا عەریف عەلی و عەریف كازم لە گەڵ كێمەیك پێلیس هاتنە حەوشەی بەندیخانەكە ولەمنیان پرسی چییە و منیش وتم ئەمانە بە كێمەڵ لە منیانداوەو هەردوو عەریفەكە منیان خۆش ئەویست بەدار بەربوونە گیانی سەرسەرییەكان و، منیان برد بێ لای مفەوزی پێلیس حەعفەرو كە چوومە ژوورەوە رەفێق چالاك لەوی دانشتبوو جەعفەر وتی دانیشەو رەویكردە رەفیق چالاك و بە عەرەبی وتی كمل حدیثك واتە (قسەكەت تەواوكە) و، چالاك وتی هیچم نییەو، رووی لە من كردوتی چۆن ئەو شەرە رەویداو منیش وتم : من لە حەوشەی سجن پیاسەم ئەكردو وعمر بەهاو هاتە نەنیشتم و جنێوی بە حزبی شیوعیداو منیش یەكسەر بێكسێكم بوێ هاویشت و بەر دەمووچاوی كەوت و خوێناوی بوو ویستم زیاتری لێبدەم ئەوندەم زانی لە هەموو لایەكەوە شەق و بێكسم بێ یێت و ئەوە نەخشەی بێ دانرابوو، رەفیق چالاك بە مفەوەزی وت گوێت لێبوو، منیش بە جەعفەرم وت تۆ ئەزانی من لە سەر شیوعییەت گیراوم

و دراوم به المحكمه العسكريه الخاصه (دادگای سەربازی تایبەتی) و ئەو ئەوەی فیشەكەكی پێگیرا بێت لە سەدارەی ئەدەن و، من كەمەك تاوان دراوتەپاڵم: رومانەو دوربین وپەداویستی سەربازی و كەمەك ڕۆژنامەو شتی ترو لە سەدارەكەم مسۆگەر كردووەو ئیتر بێ لەم بەدەڵانە بترسم ئەگەر كاك فایەق حاجی شەریف و جوتیارەكان ناوژیان نەكردایە منیان ئەكوشت و جەعفەر وتی بعد (ئیتر) منیش وتم ئەوە ئیفادە (قسەی منە) بێیە داواكارم بەڕێوەبەرایەتی پۆلیس ئاگادار بكەن و رەفیق چالاك وتی نا، با سوێح بكەن و(ئاشتبینەوە) وتم بەڕێز جەعفەر من سوێحم ناوێت و ئەوانەی دەستیان هەبوو لەو نەخشە گێاوە بە پلەی سەرەكی ئەمانەن : رەفیق چالاك (دانەری نەخشە)، عمر بەهاو، غەریبی ئەمینی بووك جەمالی داروغاو كەمەكی تر ناوەكانیان نازانم و، رەفیق چالاك زۆر هەوێدا بەڵام بێسوود بوو جەعفەر ئێمەی نارد بێ بەڕێوەبەرایەتی پۆلیس ولەوی منیان بانگكردو هەرچیم لای جەعفەر وت راشكاوانەو لەوەش زیاترم باسكردو ئەوانیش یەك بە یەك بانگكران و دیارە هەندێكیان لەلایەن پۆلیسەوە ناسراو بوون و ئەفسەرەكەی پۆلیس بە زلەو قامچی و دارحەیزەران بەربووە گیانیان و تفی كردە ناوچاوانیان و، ئەم لێكۆڵینەوەو ئیفادانە (ئاخافتنی هەردولا) ئەنجامدرین بێ دادوەرو گەراینەوە بێ بەندیخانە و جەعفەر روویكردە سەرسەرییەكان و وتی: هەر جولەیەك بكەن بەشەق و دار سەرتان خوێناوی ئەكەم. تامردن پیاوەتی و مەردایەتی و جوامێریی فایەقی حاجی شەریف و جوتیارەكان لە بیرناكەم.
جارێكیان شەقاوەیەكی (سەرسەری) ئێسك قورسیان بەناوی عەلی مامە لە بەغداوە نارد بێ سلێمانی و هاوكات چوار مێرمنداڵی جوان لە بەندیخانە بوون و عەلی مامە ئەیویست لێیان نزێك بێتەوەو كاری خراپە ئەنجام بدات و، من و فاتح بووین بە ئێشكگر بە نێرە چاودێریمان ئەكردو، عەلی مامە لە تەوقیفخانەی (تەویلەكەی) كەركوك یەكمان گرتەوەو لەوی بە شیوعی و پارتی و جەلالی لێماندا و نووسینێكی تایبەتی ئەوێت.

19/5/2020

پەراوێزەكان :
*خێزانێكی ناسراوی دەربەندیخان و، لەم خێزاندا لاوێكی خوێن گەرم و ئازا وقارەمان بە ناوی { رەفیق حاجی حسەنكەریمی زێرات} شەهیدی حزبی شیوعییە.
**هاوری مەلا عەلی نامەیەكی بێ ناردم لێ گێ پسووڵەی گواستنەوەی محەمەد ناوێك (رئیس عورفا) لێ كتیبەی (٣٢) لێ دەربەندیخان و،

هەو بدە لە گە هاوریانی سەرباز رکانبخەت، رەیس عورەفا دەرکەوت چکاوخاری رژمە و هەکە لەلایەن هاوری مەا بوو.
***هاوری عەول کرکاری { فەراشی } پلیسخان و بەروەبەری ناحیە بوو، لە خزانکی هەژارو زەحمەتکیش وکاك حسەینی بریپیچ لە شیوعییە دەرینەکانە.
****خەکەکی زر پیاوو مەردی رژانی سەخت بوون و کەس باسیان ناکات و کاك خسەینی حەمەرەش یەکك لەومەردانەیەو ماەیان لە سلیم پیرك چەپ و نزیکی جادەی تونیلەکەی سەرەوەو دەربەندیخان بوو، بەریدو رژنامەو بەیانی ئەهاتە ماەیان و لەیان وەئەگیراو چی بە دەرەوە بوایە لە لایەن ئەو بەر ئەکرا.
*****تەوقیفخانە (سجن الموقف) لە سەروی خەستەخانەی سلیمانی بوو، ئەستا باغی دایکە، دەوارکی بەرزی هەبوو و برتی بوو 7 ژوورو هە و حەوشەیەك لە چاو بەندیخانەکانی جەلەولاو بەغداو تەویلەخانەکەی کەرکوك تەلاری شاهانە بوو.
.

دانانی کازمی بە سرک وزیزران و وی اپین لە عراقدا

دوای چند مانگ دستکشانوی عادل عبدولمهدی لە سرک وزیزی، هزە ئیسلامی و قومیکانی ئم ژمەی ئستای عیراق گیشتن بە دستنیشانکردنی مستفا کازمی، کسکی ناوجرگی ژم و بووبری دزگای سیخوی موخابرات لە ٢٠١٦وە، تا ببت بە سرک وزیرانی عاق.
اپینی ئکتبر لە وی کاروانە ششگرانکیدا ووو وخاندنی تواوی ئم ژمە حکومتکی عادل عبدولمهدی وخاند، بام ئامانجکی ئو نبوو بیگت بە حکومتک کە بووبری دزگا سیخویە موخابراتیکی هر ئم ژمە سرکایتی بکات، کە خی داواکراوە لە لایەن جماورەوە بە لکینەوە لەو تاوانانی کە درحق بە جماوری اپیوو ئنجامداراوە.

کازمی بە کۆکبونی زوربەی هێزە ئیسلامی و قومیەکانی ئەم ڕژێمەی ئێستا و حکومەتەکەیان و ڕەکەوتنی ئەمریکا و ئێران دانرا، وەک کەسێک کە حکومەتەکەی بەشێوەیەکی کاتی ڕزگارکەری ڕژێمەکەیانە و بەرژەوەندی و نفوزی هەرێک لە ئەمریکا و ئێرانیش لە بەرچاودەگرێت لەگەڵ "مافی" دەستەوەردانیشیان لە ڕووداوە سیاسیەکانی عێراق.
ئەوەی کە تەزێک تای ترازوەکە لە قازانجی ئەمریکایە هیچ شتێک لەو هاوکێشە و کێشمەکێشانە ناگەڕێت.
ئەرکی سیاسی بەپەلە و دەستبەجێی حکومەتەکەی کازمی ئەوەیە کە ڕێی خۆی بگەڕێت وەک حکومەتێکی دژە شەڕش بە خنکاندنی ڕاپەڕینی ئەکتێبەر و کردنەدەرەوەی ئەم توخمە شەڕشگێڕیە لە هاوکێشەی هێزکانی ئێستا لە عێراقدا. لەبەرئەوە گرینگی و بایەخی ئەم حکومەتە و هێروەها سودمەندیەکەی بە بورژوازی ناوخۆی عێراق و ناوچەکە و جیهانیش لە ئێستادا لەوەدایە کە بتوانێت ئەو ڕێگە بگرێت لە دژایەتی شەڕش و لە هێنانەدی بارودۆخێکی سیاسی ئارام بە کێڵگەی سەرمایە و هەرچی قایمترکردنی چەپکی سەرمایە و سەرمایەداری بەسەر ژیان و چارەنوسی جەماوەری کرێکار و زەحمەتکێش و بەبەشاندا، وەڕای ڕەگەڵانیشی لە پارێزگاری لە ڕژێمی ئیسلامی و قومی پشکپشکێنە و ڕاگرتنی ئەو هاوسەنگیە جێ-سیاسیەی کە لەئارداید لە ناوچەکەدا. باقی پرۆژەی بەرنامە حکومیەکەی پاشکۆیەکی ئەم ئەرکانە و ئامازێکی تەواوکەر لە خزمەتیاندا و لە باشترین حاڵەتدا بەڕێنی درێنەی ئیفرمی بە ناوەکە وەک حکومەتکانی پێشووتر.
هەروەک هەموو بەنەیەکی تر سازشکاران و ئیفەمخوازانی سەر بە ڕژێم و هەتا ئەوانەشیان کە لەناو مەیدانەکانی ڕاپەڕیندان، ئەو هەڵە دەقەزێنەوە کە ڕاگەیاندنی حکومەتەکەی کازمی بەی هەناونەتە ئاراوە تا دەستبکێن بە تەپڵەدان بە لەگەڵنانی دروشمی ڕاپەڕینەکە، کە ڕوخانی ڕژێمەکەیە و لەگەڵیشیا ئامانجەکانی ڕاپەڕین و خواستە سیاسی و ئابوری و کۆمەڵایەتیەکانیش پووچەڵ بکەنەوە. ئەمە و سەدریەکان و ئیسلامیەکانی هاوشێوەشیان، ئەم هەڵیان قۆزتەوە تا لەدوان بدەن کە "مەڵەت" دەدەن بە کازمی بەناوی ڕاپەڕین و ماسکی ڕاپەڕینەوە، ئەوەش لە بنەڕەتدا بە لەباربردنی ڕاپەڕینەکە و مسۆگەرکردنی دەنیایی بە خەیان و حکومەتەکەی کازمی.
ئەو ئەرکە بنەڕەتیەی کە ڕاپەڕینی ئەکتێبەر هەنگاوی بە هەڵنایەوە بە دروشمە سەرکیەکەیەوە، کە ئێستاش هەر ئەو دروشمەیە، بریتی بوو لە هەڵپەچانی سەرتاپای ئەم ڕژێمە سیاسیە. چونکە ملیۆنان لە کرێکار و زەحمەتکێش، لە لاوان و ژنان و خوێندکاران، بە ئەزموونی کردەیی و خەباتی جەماوەری چەندین ساڵەی دورودرێژی خەیان گەیشتنە

ئەو بەوایەی کە ئەم ژەمە چاکسازی هەناگرە، بەیە ئەو جەماوەرە بە بەرزکردنەوەی دروشمی وخانی ژەمەوە لە ئەکتۆبەری ٢٠١٩دا ڕاپەڕین، کە لە ماوەی حەوت مانگیش لە ووبەووبونەوەدا سەدان کەس لە کچان و کوڕانی ڕاپەڕیوو گیانیان بەخشی و دەیان هەزاریشیان بریندارکران و گیران و ژمارەیەکی زەریشیان فەنران.
پەتای کوڤنا و لەکەوتەکانی کەرەنتینە و وەستاندنی چالاکیە ئابوریەکان، قورساییەکی کەمەرشکێنیان خستەسەر ژیان و گوزەرانی ملیۆنان کرێکار و زەحمەتکەش و لاوانێکی کچ و کوڕ کە پەشوخت بەدەست هەژاری و بێکاریەوە دەیانناڵاند و ووبەووی ئایندەیەکی نادیاربوون. هەرچەندە بەاوبونەوەی ئەم پەتای کوڤنایە یارمەتی ژەمیدا کە هەناسەیەکی بەبەردا بێتەوە، بەڵام ئاڵەزکاوبونی قەیرانی سیاسی ژەم و توندوتیژبونەوەی کەشمەکەشی بەردەوامی ئێران و ئەمریکا و بەردەوامبونی ڕاپەڕین و پەرەداربوونی توڕەیی جەماوەر، هەموو ئەمانە داوێنی قەیرانی سیاسی و کەمەڵایەتیان لە عەراقدا بەربەاوکردوە و پێگە کەمەڵایەتیەکەیشی بەرینکردوە.
هەزی چینایەتی و کەمەڵایەتی کرێکار و زەحمەتکەش کە بزوێنەری هەنانەدی ئاڵوگۆڕی شۆشگێڕانەی کەمگەیە، لەناوچەرگەی ئەم بارودۆخەدا تا دە پەرەدەستێنە، گەشە دەکات و دەبێتە بەهەزبوونی سەرلەنوێی ڕاپەڕینەکە و سایە دەخاتەسەری.
ڕاپەڕینی ئەکتۆبەر سیمای ژیانی سیاسی لە عەراقدا گۆڕی. کەس ناتوانێ بە ئاسانی بیگێڕێتەوە دەخی پەشووتری. ئەم ڕاپەڕینە تەختوتاراجی ئیسلامی سیاسی و پایەکانی نفوزی ئایدیۆلۆژی بەسەر جەماوەرەوە وەلەرزەهێنا. ژنان ڕۆڵێکی بەرچاو و تایبەتیان هەبوو، قوتابیانیش بەهەمان شێوە ڕۆڵێکی چالاک و کاریگەریان هەبوو. هەروەها ڕاپەڕین گورزێکی گورچوبەیشی لە تائیفەگەری سرواند و جەماوەری ڕاپەڕیووی کردە هەزێکی سیاسی لە مەیداندا. بەڵام هەموو ئەم دەسکەوتانە ناتوانن پایەدار و بەردەوام بن بەبە زاڵبوون بەسەر خاڵە سەرەکیە لاوازەکانی ڕاپەڕیندا. ئەمەش پەش هەموو شتێک واتا پشتبەستنێکی بەهەز بە خەباتی چینایەتی کرێکاران و زەحمەتکەشان و لاوانی بێکار لەسەر ئاستی کەمگە و لەناو خودی ڕاپەڕین و بەگرتنەبەری ئاسی فکری و سیاسی سۆشیالیستیشەوە بە ئەو خەباتە.
ئەرکی بنەڕەتی سۆشیالیستەکان و شۆشگێڕکان لە پەیوەندە بە ڕاپەڕینەوە، بەهەزکردنی و زاڵبونە بەسەر خاڵە لاوازە سیاسی و ڕێکخراوەیی و فکریەکانیدا، ئەویش لە جەگەوەگەی کرێکاران و زەحمەتکەشان و هەژارکراوەکان و خەباتی ڕزگاریخوازانیانەوە.
پاش ئەزمونێکی حەوت مانگە لە بەردەوامی ڕاپەڕینەکە و ئەو

ئاستەنگیانەش کە ئەستا ڕووبەڕووی دەبەتەوە لەلایەن هێزەکانی دژە شۆڕش و حکومەتە نوێکەیەوە، ئەرکی ڕێکخراوکردنی هێزەکانی ڕاپەڕین و پێکهێنانی شەڕا شۆڕشگێرییە جەماوەرییەکانی لەهەر کات زیاتر پێویست کردوە. ئەمەش پێیوندیەکی توندوتۆڕی بەوەوە هەیە کە ڕەوتی سۆشیالیستی تا چەند سەرکەوتوو دەبە لە یەکخستنی ڕیزەکانی خەباتی سەربەخۆی کرێکاران و زەحمەتکێشان و هەژارکراوان و چالاکردنی ڕۆڵی سیاسیان لە کەمەڵگە و لە ڕاپەڕیندا.

ڕێکخراوی بەدیلی کۆمۆنیستی لە عێراقدا
١٣ی ئایاری ٢٠٢٠

دوو سەرنجی خێرا ... نەوزاد بەندی

٭ یەکەم :
بە ئەوانەی کە بە بە کارەبایی و تاریکی و ..بە ئاوی ..و شەقامی داڕوخاو .. و موچەی دواخراو و ..پاشەکەوتکراو ، ڕازی و بە دەنگ بوون و ..بە دەنگن و ..بە دەنگ دەبن ..
بە ئەوانەی بەرامبەر دزین و شوێنبزرکردنی ملیارەها دۆلار ، هیچ هەڵوەستیان نییە و ..وا خەیان نیشان ئەدەن کە دوور و نزیک پێیوندی بە ئەوانەوە نییە ...ئەوانەی لە بەرامبەر فرەشتنی نیشتمان و داهاتی نیشتمان و براکوژی و کاسەلەسیی بە دوژمنانی کوردستان ، بە کاردانەوە و بە دەنگ بوون ..
ئانتەنی ڕابینز ، فەیلەسوفی هاوچەرخی ئەمریکا ، ئەڵێت : هەموو شتێک لە زیاد بووندایە ، پەشکەوتن و دواکەوتنیش ..دادپەروەریی و دیکتاتەریش ..باش بوون و خراپ بوونیش ..واتا کاتێ دەسەڵات خراپەیەکت لەگەڵتا دەکات و تە ڕازیت ، وا نەزانیت ئیتر واز دێنە ، نەخێر ..سبەینێ خراپەیەکی گەورەترت لەگەڵدا دەکات ..چونکە لە ژیاندا شتێک نییە بە ناوی وەستان ، یان سەرکەوتن هەیە و یان ژێر کەوتن ..کاتێ بە سەرشێی و نوشوستی ڕازی بوویت، ئەبێت ئیتر ببیت بەعەلاگەیەک بە هەڵگرتنی هەموو نوشوستی و سەرشێیەکان ..
ئەگەر بە بەکارەبایی ڕازی نەبوویتایە ، شێی براکوژییان پێ

نەدەکردیت .دەستت بە خوێنی براکەت سوور نەبووایە ، نەوتەکەتیان نەدەدزی ..کە نەوتەکەتیان دزی وبە دەنگ بوویت ، ئە مجارەیان مانگیان لە کردیت بە ٤٥ ەەژ و موچەی چەندین مانگیان بە ەەژی نیوەەە خواردیت .. کە ئەویشت بە خەت شەرعاند و لەبەدەنگیی بەردەوام بوویت، موچەکەتیان پاشکەوت کرد و کردیان بە نیوە و چارەکە موچە ..کە ئەویشت قبوە کرد و ەانەپەیت ، ئەستا ئیتر موچەکەتیان بە تەواوەتی بەی و ..ئەەەن ئەگەر خەریکە لە برسا بمریت،وەرە دەست بدە بە قورئانا کە خەریکە لە برسا ئەمریت ، ئەوسا سەبەتەیەک خواردنی سواەت دەدەینە ..کە بەمەیش ەازی بوویت ، نازانم چی تریان بە ئامادەکردوویت ،بەس دەنیام قورستر و ناشیرنترە …کەرامەت و کەسایەتیت ، زیاتر و زیاتر ئەکەوەتە ژەر پەاوەکانیانەوە .

⋆ **دووەم :**

خەتان بەیار بدەن ئەمەی لەرە ئەگوزەرەت ، خەپاراستنە لە پەتای کەرەنا یان بەاوکردنەوەی جەهل و نەخوەندەواری و گەمژەیە ..

لە ووەاتەکی وەک ئەەمانیا کە سەدەها کەس بە ڤایرەسی کەرەنا مردن ، لەگەە ئەوەی کە دەسەاتدارانی ئەوەندەر ەەزەکی زەری هاووەاتیان لەلایە و ..هەموو مافەکیان پارەزراوە و ..لە ماوەی کارەنتینی شارەکاندا زەرترین چاودەری و کەمەکی دەوونی و دارایی کراون ، بەەام بەیاریان دا قوتابخانەکان لەسەر هەموو ئاستەکان بە ەووی خوەندکاراندا بکرەنەوە ..

بەەام لە لای خەمان ، کە مرەڤ هیچ مافەکی نیە و.. ەەژ بە ەەژیش لە مافە سەرەتاییەکانی وەک موچە و کار بەبەری و بەبەش دەکرەت..بە ملیارەها دەلاری نەوت و گازی سروشتی ئەدزرەت و لە بانکەکانی ئەوروپا ئەپەستەنرە .. لە ماوەی کارەنتینی شارەکاندا ، نەک یارمەتی دارایی و دەروونیی هاووەاتیان نەدرا ، تەنانەت موچەکانیشیان بەین و..کار گەشتە ئەوەی چەندەها پیاو و ژن لە ەاگەیاندنەکاندا گریان و ..چەندین لاویش خەیان کوشت .. دەسەات مەش میوانی نەبوو ، بە شەرمانەیش جار لە وای جار ئەیووت موچەمان پە نادرە و ..کورسی دەسەاتیش چەە ناکەین ..

سەرباری هەموو ئەو هەەوەستە ناشیرین و بەربەریانەی دەسەاتەکی جاهیل و مافیا و بە مەراە بەرامبەر هاووەاتیەکانی ، خواوەاسان ڤایرەسی کەڤید ١٩ هیچ کاریگەریەکی ئەوتەی لە کوردستان نەبوو ، کەسیشی نەکوشت …کەچی دەسەاتی ناشیرین و مرەڤکوژ و ژیانکوژ ، دەرگای قوتابخانەکانی بە داخراویی هەشتەوە..

ئایا تە بەەی دەسەاتەکی کورد سووککەر و ..کورد قەکەر و ..کورد

بەهیواکەری وەک ئەم دەستاتە ، لە دەستاتی تەکنەکراتی ئەمانیا دەستزتر بە ، لە کاتەکدا لەوەندەر کەڤید کوشندە بوو ، لەبرە هیچ کاریگەرییەکی نەبوو ؟
وەامەکەی بە خەتان بەجە دەهەم ..